

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ (UNEC)
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ**

Əlyazması hüququnda

Sadıqlı Zəhra Telman qızı

**“Vergilər dövlətin iqtisadi gücünün təzahürü kimi”
mövzusunda**

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı:	060403 “Maliyyə”
İxtisaslaşma:	“Vergi və vergiqoyma”
Elmi rəhbər:	i.e.d.,dos.Salayev Rauf A.
Magistr proqramının rəhbəri:	i.e.d.,dos.Rzayev İmran M.
Kafedra müdiri:	i.e.d., prof. Ələkbərov Ə.Ə.

BAKI – 2018

MÜNDƏRİCAT

Giriş.....

I Fəsil. VERGİLƏRİN VƏ VERGİTUTMANIN NƏZƏRİ-METODOLOJİ ƏSASLARI

- 1.1. Vergilər iqtisadi kateqoriya kimi
- 1.2. Vergi nəzəriyyələri və onların səciyyəvi xüsusiyyətləri
- 1.3. Vergilər büdcə gəlirlərinin formalaşdırılmasının əsası kimi

II Fəsil. MİLLİ İQTİSADİYYATIN DAVAMLI İNKİŞAFININ TƏMİN EDİLMƏSİNDƏ VERGİLƏRİN ROLU

- 2.1. Azərbaycanın müasir vergi sistemi və onun normativ-hüquqi bazası
- 2.2. Tədiyyələr üzrə vergi daxilolmalarının təhlili
- 2.3. Vergi sisteminin səmərəliyinin müəyyən edilməsi və onun qiymətləndirilməsi

III Fəsil. AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ SOSIAL-İQTİSADI İNKİŞAFINDA VERGİLƏRİN ROLUNUN ARTIRILMASI İSTİQAMƏTLƏRİ

- 3.1. Azərbaycan Respublikasında aparılan vergi siyasəti və vergi islahatlarının əsas istiqamətləri
- 3.2. Ölkənin sosial-iqtisadi inkişafında vergilərin səmərəliyinin artırılması istiqamətləri
- 3.3. Vergi inzibatchılığının təkmilləşdirilməsinin strateji istiqamətləri

Nəticə və təkliflər.....

Xülasə, PE3IOME, Summary.....

Ədəbiyyat.....

Giriş

Mövzunun aktuallığı. Dövlətimizin apardığı iqtisadi siyasətin əsas məqsədi ölkədə sabit və davamlı iqtisadi inkişafa nail olmaqdır. Ölkə iqtisadiyyatında davam edən sürətli inkişaf prosesi digər sahələrdə olduğu kimi, vergi sistemində də vergi siyasətinin həyata keçirilməsinə əlverişli şərait yaratmışdır. Bu baxımdan son dövrlər xüsusilə vergi sahəsinin inkişafı baxımından yeni dövr kimi qiymətləndirilir.

Azərbaycan Respublikasının vergi siyasəti -vergi güzəştlərinin və dərəcələrinin aşağı salınması yolu ilə bazanın genişləndirilməsinə, investisiya qoyuluşunun artırılmasına, vergi ödəyicilərinin hüquqlarının genişləndirilməsinə, əlverişli vergi mühitinin yaradılmasına yönəldilmişdir.

Yaxın tarixə də nəzər salsaq görürük ki Ulu Öndər Heydər Əliyevin “Biz bazar iqtisadiyyatını vergi yolu ilə tənzimləməliyik” fikri dövlətin iqtisadi siyasətinin əsas prioriteti olmuşdur və bugün də cənab İlham Əliyev bu siyasəti uğurla davam etdirməkdədir. Həyata keçirilən kompleks tədbirlərin nəticəsidir ki bu gün ölkəmizdə daha təkmil vergi sistemi formalaşmışdır.

Aparılan genişmiqyaslı islahatların uğurla icra edilməsi nəticəsində ölkəmizdə hazırda müasir standartlara uyğun vergi sistemi formalaşmışdır ki bu gün ölkəmizin vergi sistemi dünyanın ən inkişaf etmiş dövlətlərində tətbiq edilən bir çox vergi xidmətlərini öz ödəyicilərinə təqdim etməkdədir.

Azərbaycan iqtisadiyyatında həyata keçirilən uğurlu iqtisadi islahatların nəticəsidir ki, bu gün biznes və sahibkarlığın inkişafında, o cümlədən də regionların iqtisai inkişafında önəmli nailiyyətlər əldə olunmuşdur.

Vergi xidmətlərinin elektronlaşdırılması bugün bir çox ölkələrdə də həllini gözləyən aktual məsələlərdən hesab olunur. Burada əsas məqsəd operativ idarəetməyə nail olunması, şəffaflığın artırılması, korrupsiya hallarının qarşısının alınmasıdır.

Dünya Bankının araşdırmasına görə, dövlətimiz “Asan İmza” ,E-audit,bir pəncərə,e-qeydiyyat və bu kimi digər elektron xidmətlərin icrası kimi mühüm layihələri bir çox ölkələrdən əvvəl və uğurlu şəkildə reallaşdırmışdır.

Ölkə iqtisadiyyatının davamlı inkişafının, eləcə də bu sahədə aparılan islahatların nəticəsidir ki, büdcəyə vergilər və digər daxilolmaların həcmi son 15 il ərzində 14 dəfəyə qədər artmışdır. Əlbəttə, bu nailiyyətlərin təməlinə xüsusilə ölkə başçısı cənab İlham Əliyevin tapşırıqları əsasında həyata keçirilən kompleks islahatlar dayanır.

Vergilər Nazirliyi tərəfindən icrası həyata keçirilən «Vergi sisteminin inkişafı üzrə 2013-2020-ci illər üçün Strateji Plan» və «2013-2020-ci illərdə vergi sisteminin inkişafı strategiyası» kimi sənədlərin uğurla yerinə yetirilməsi ölkəmizin vergi sahəsində gələcək inkişafının göstəriciləri hesab olunur.

Hazırda həyata keçirilən genişmiqyaslı islahatların bir istiqaməti də vergi sahəsində həyata keçirilən islahatları əhatə edir.Bu islahatların əsas məqsədi isə iqtisadiyyata investisiya qoyuluşunu stimullaşdırmaq,qeyri-neft sektorunun inkişafı,əlverişli vergi mühitinin yaradılması hesab olunur.

Vergiləri ölkə iqtisadiyyatın söykəndiyi əsas dayaq kimi nəzərə alsaq disertasiya işinin mövzusu məhz bu baxımdan olduqca aktual hesab olunur.Və bu baxımdan da tədqiqat aparılmasına ehtiyac vardır.

Tədqiqatın predmeti və obyektı.Tədqiqatın predmeti büdcə daxilolmaların əsasını təşkil edən vergilər, vergi sisteminin mövcud quruluşu,ölkənin büdcə sisteminin gəlirlərinin müəyyən edilməsi, səmərəli vergi sisteminin və vergi tənzimlənməsinin formalaşdırılmasıdır.

Tədqiqat işinin obyektini vergi daxilolmaları və ölkənin vergi siyasəti, eləcə də vergi infrastrukturunun fəaliyyətinin göstəriciləri və Azərbaycanın milli iqtisadiyyatının inkişafında vergilərin rolunun müəyyən edilməsi təşkil etmişdir.

Dissertasiyanın məqsədi və vəzifələri. Tədqiqatın məqsədi nəzəri və praktiki baxımdan iqtisadiyyatın davamlı inkişafının təmin olunmasında vergilərin rolu və əhəmiyyətini müəyyən etməkdən ibarətdir. Dissertasiya işinin məqsədinə uyğun olaraq aşağıdakı bəzi vəzifələr müəyyən edilmiş və qarşıya qoyulmuşdur.

- vergiləri iqtisadi kateqoriya kimi xarakterizə etmək
- vergilərin, vergitutmanın səciyyəvi xüsusiyyətlərinin araşdırılması
- büdcə daxilolmalarının gəlir hissəsinin təhlili
- vergi sisteminin səmərəliliyinin artırılması istiqamətlərinin öyrənilməsi
- vergi inzibətçiliğinin təkmilləşmə yollarının nəzərdən keçirilməsi
- həyata keçirilən vergi islahatlarının mahiyyəti

Dissertasiya işində informasiya bazası və işlənməsi metodları. Dissertasiya işində informasiya bazası kimi Azərbaycan Respublikasının Vergilər Nazirliyinin, Maliyyə Nazirliyinin, Statistika komitəsinin rəsmi hesabatlarından eyni zamanda iqtisadçı alimlərin kitabları olmaqla müxtəlif elektron resurslardan istifadə olunmuşdur. İşin tədqiqatında statistik rəqəmlərin təhlilindən, cədvəllərlə müqayisədən, sistemli təhlil və s. üsullardan istifadə olunmuşdur.

Dissertasiyanın elmi yeniliyi. Dissertasiya işinin təhlilində iqtisadçı alimlərin kitabları ilə yanaşı iqtisadçı ekspertlərin də informasiya bazalarından istifadə olunmuşdur. Mövcud şəraitdə xarici təcrübədən bəhrələnməklə vergi sisteminin daha da təkmilləşməsi istiqamətində cari vəziyyət araşdırılmış və xarici təcrübələrdən yeniliklərin tətbiqi ilə bağlı müvafiq təkliflər verilmişdir.

Dissertasiyanın praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqat işində hazırda iqtisadiyyatın davamlı inkişafının təmin olunmasına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərən vergi münasibətlərinin səmərəliliyinin artırılması yolları və perspektiv vergi sisteminin

qurulması yolları tədqiq olunmuşdur. Dissertasiya işində tədqiqatı aparılan məsələlər üzrə müvafiq nəticə və təkliflərdən Vergilər Nazirliyi tərəfindən aparılan islahatlar çərçivəsində istifadə oluna bilər.

Tədqiqatın strukturu. Dissertasiya işi: titullar, məndəricat, giriş, üç fəsil, nəticə, təklif, ədəbiyyat siyahısı və xülasədən ibarətdir.

Dissertasiya işinin birinci fəslində ilk növbədə vergilər iqtisadi kateqoriya kimi xarakterizə edilmişdir. Burada əsas olaraq vergilərin tarixinə, səciyyəvi xüsusiyyətlərinə, hər bir dövlətdə vergiyə olan münasibət və s. kimi məsələlərə nəzər salınmışdır.

İqtisadiyyatın səmərəli olması isə özünü büdcə daxilolmalarında göstərir. Dövlət büdcəsinin gəlirlərinin əsasını məhz vergidən olan daxilolmalar təşkil edir. 1-ci fəslin 3-cü sualında bu mövzu geniş izah olunmuşdur.

2-ci fəslə isə iqtisadiyyatın əsas üsürü hesab olunan vergi sistemi xüsusən də hazırda ölkəmizdə mövcud olan müasir vergi sistemi və onun hüquqi bazası geniş izah olunmuşdur. Burada vergi sisteminin əsas vəzifələri strukturu açıqlanmışdır.

2-ci fəslin 2-ci sualında büdcəyə vergi və sair daxilolmalar haqqında qrafiklərlə izah verilmişdir. Maliyyə Nazirliyi tərəfindən açıqlanan büdcə daxilolmaları illər üzrə əks olunmuşdur.

Eyni zamanda 2-ci fəslə vergi sisteminin səmərəliliyinin müəyyən olunması onun artırılması istiqamətləri əks olunmuşdur.

Dissertasiya işinin 3-cü fəslində tamamilə ölkə iqtisadiyyatının iqtisadi inkişafında vergilərin rolunun artırılması istiqamətində olmuşdur.

I Fəsil.
VERGİLƏRİN VƏ VERGİTUTMANIN NƏZƏRİ-METODOLOJİ
ƏSASLARI

1.1. Vergilər iqtisadi kateqoriya kimi

Artıq uzun illərdir ki, vergilər dövlət gəlirlərinin ən əsas mənbəyi kimi çıxış edir. Onlar dövlətlərin yarandığı dövrdən etibarən iqtisadi münasibətlərin mühüm tərkib hissəsinə çevrilmişlər. Dövlətlərin fiskal mexanizmlər yaratması və istifadə etməsi vergilərin meydana gəlməsinə səbəb olmuşdur. K.Marksın dediyi kimi «vergi hökuməti yedizdirən anadır».[2]

Hələ qədim dövrlərdən insanların natura və ya digər şəkildə öz məhsullarının bir hissəsini dövlətə vergi kimi ödədikləri müxtəlif mənbələrdən bizə məlum olmuşdur. Vergilərin yaranmasının zərurətini gətirən əsas məsələlər isə dövlətin yaradılması, ordunun saxlanması və bunun kimi sosial-ictimai və s. xərclər olmuşdur.

Hətta tarixə nəzər salsaq görərik ki bəzi qədim dövlətlərdə gəlirlər hökmdarlara təqdim olunan hədiyyələr sayəsində formalaşırdı. Həmin zamanlarda dövlətlər kiçik və xərcləri də az olduğu üçün verilən hədiyyələr xərclərin qarşılmasına kifayət edərdi.

Lakin sonralar dövlətlərin inkişafı, onların sərhədlərinin genişlənməsi xərclərinin də artmasına gətirib çıxarmışdır. Nəticədə könüllü verilən əşyalar artıq zorla alınmağa başlanılmışdı.

İqtisadi tarixdə yazılanlara görə vergilər hətta pulun yaranmasından iki-üç min il əvvəldən artıq mövcud olmuşdur.

Bir çox dövlətlər özlərinə uyğun qanunlar hazırlayaraq vergilərin miqdarını tutulmasını və yığılmasını müəyyən edirdilər.

Məsələn qədim Misir dövlətində əhali dövlətin mülkiyyətində olan torpaqlardan istifadə etdiyi üçün natura şəklində vergi ödəyirdi. Həmçinin burada bütün mövcud torpaqlar qeydiyyatdan keçirilirdi və kadastr tərtib olunurdu.

Lakin bunlara baxmayaraq mövcud özbaşınalıqların qarşısını almaq mümkün olmurdu. Dövlətlər istədikləri kimi vergi formaları tətbiq edirdilər. İşğal altında olan yerlərdə isə bu daha kəskin formada həyata keçirilirdi. Buna misal kimi e.ə II əsrdə Roma İmperiyasının öz ərazisini işğal etdiyi ərazilər hesabına genişləndirdiyini göstərmək olar.

Orta əsrlərdə Romada vergilərin müəyyənləşmə və tutulma formaları hökmdarlar tərəfindən müəyyən olunurdu. Buradadövlət başçısının əsas məqsədi vergi və maliyyə məsələlərində qayda qanun yaratmaq idi. Bu səbəbdən də Romada ağır qaydaları ilə seçilən iltizam üsullarından istifadə olunurdu. Çünki mərkəzləşmiş bir sistem yox idi.

Hətta bəzi alimlər qeyd edir ki Roma əhalisinin 50faizdən çoxunu can vergisi ödəyiciləri təşkil edirdi. Həmçinin də bəzi zadəgan qruplarının vergidən azad olunması barədə qaydalar qəbul olunmağa başlamışdı. Lakin bunlara baxmayaraq vergilərə dövlət gəlirlərinin əsası kimi baxılmasının tarixi iki əsrdən artıq olmamışdır.[2]

Qədim Yunanıstanda da vergilərin yığılmasında iltizam üsulundan istifadə olunurdu. Bu tətbiq əhalini çox çətin vəziyyətə gətirmişdi. İltizamçılar vergiləri toplamaq üçün hətta bəzən əhalini talan da edirdilər. Acınacaqlı vəziyyətə düşən əhali isə borcunu ödəyə bilməyəndə iltizamçılar tərəfindən amansız tədbirlərə məruz qalırdılar.

Vergilərin tarixi qədim olasa da, onlar əsasən müstəqil olmayan əhalinin əlaməti sayılırdı. Avropanın bir çox ölkələrində bu cür düşüncələr XX əsrə qədər davam etmişdir. Hətta belə bir düşüncə də formalaşmışdı ki əhali ictimai qruplarda öz əmlakını qoruyub saxlamaq üçün toplaşsınlar.

Avropanın bəzi ölkələrində əhali istifadə etdiyi xidmətlərin qarşılığında dövlətə rüsum və ya hədiyyələr şəklində vergi ödəyir. Sərt vergi siyasətinə və özbaşınalılıqlara qarşı ilk hərəkət XIII- cü əsrdən başlamışdır. Və “Böyük Azadlıqlar” fərmanı qəbul olunmuşdur. Qəbul olunan fərman din xadimlərinin və yüksək təbəqələrin səlahiyyətlərinin məhdudlaşmasına yönəlmişdir. Fərmanda bəyzadələr və digər xadimlər tərəfindən icazəsiz vergi qoyulmasının məhdudlaşması nəzərdə tutulurdu. Lakin fərman yerinə yetirilməmişdir.

XV əsrdə Fransada kral özbaşınalılıqları böyük inqilabla nəticələnmişdir. Buradan aydın görünür ki tarixdə də ilk mübarizələr vergi sahəsindəki özbaşınalılıqlara qarşı olmuşdur. Bundan sonra isə vergi qoymada yeni sistemin yaradılması əsas məsələyə çevrilmişdir.[2]

Ümumiyyətlə vergi, rüsum, yığım o cümlədən digər ödənişləri fərqləndirmək lazımdır. Lakin bu ödənişlər üçün ümumi sayılan cəhət onların qanunvericiliyə uyğun şəkildə tutulmasıdır. Yadda saxlamaq lazımdır ki vergilər iqtisadi kateqoriya olmaqla bərabər həm də hüquqi kateqoriyadır.

Vergi ödənişləri vergi qanunvericiliyi ilə, qeyri-vergi ödənişləri isə sosial, siyasi, pensiya və digər sahələrdəki normativlərlə də nizamlanır.

Həmçinin maliyyə sanksiyalarını, faizləri və inzibati cərimələri də vergilərdən ayırmaq lazımdır. Onları bir-birilərdən fərqləndirən əsas cəhət isə tutulma formaları hesab olunur.

Vergilərin iqtisadi kateqoriya kimi bəzi əlamətləri vardır.

Birinci əlamət kimi verginin gəlirin bir hissəsini dövlətin xeyrinə özgəninkiləşdirilməsidir. Yəni ki vergi ödəyicisi əldən etdiyi gəlirin bir hissəsini dövlətə ödəniş etdiyi zaman ödənilən məbləğ dövlətin mülkiyyətinə keçmiş sayılır.

Verginin ikinci əlaməti onun qanuni şəkildə müəyyənləşib tutulmasıdır. Ölkə ərazisində tətbiq olunan bütün vergilər qanunvericiliyə uyğun şəkildə müəyyən olunur.

Vaciblik -vergilərin üçüncü əlaməti hesab olunur. Vergiləri tam həcmdə və vaxtında ödəmək hər kəsin borcudur. Dördüncü əlamət vergilərin məcburi xarakterdə olmasıdır. Bu əlamət hüquq-mühafizə və məhkəmə orqanları tərəfindən icra olunur. Vergilər ödənmədiyi halda isə müəyyən sanksiya və cərimələrdən istifadə olunur.

Vergilərin beşinci əlaməti pul şəklində ödənilməsidir. Azərbaycan Respublikası Vergilər Məvəlləsinə görə vergilərin digər hər hansı bir formada ödənilməsi yolverilməz hesab olunur..

Vergilər həmçinin əvəzsiz xarakter daşıyır. Bu vergilərin altıncı əlaməti hesab olunur. Yəni ki vergilərin ödənilməsi birtərəfli xarakter daşıyır. Vergi ödəyicisi ödədiyi verginin müqabilində heçnə almır və heçnə tələb edə bilməz. Və dövlətin ödəyici qarşısında heç bir öhdəliyi yaranmır.

Vergilər büdcəyə köçürülərkən məqsədli təyinat daşımır və orada konkret təyinat qeyd olunmur. Yəni ki dövlət büdcəsinə daxil olan vəsaitlər dövlətin bütün ehtiyaclarının ödənilməsi üçün nəzərdə tutulur. Bu isə vergilərin yeddinci xarakteri hesab olunur.

Vergitutma nəzəriyyəsində vergiləri müəyyən xüsusiyyətlərinə görə ayırırlar:

-tutulma üsuluna görə;

-subyektinə görə;

-ödənilədiyi büdcənin səviyyəsinə görə.

Tutulma formasına görə vergiləri 2 əsas hissəyə ayırırlar: birbaşa və dolaylı vergilər.

Birbaşa vergilər dedikdə- vergi ödəyicilərinin gəlir və ya əmlakından bilavasitə tutulan vergilər nəzərdə tutulur. Bura əmlak vergisi, torpaq vergisi, hüquqi şəxslərin mənfəət vergisi və s. aiddir.

Dolayı vergilər isə əmtəə və ya xidmətlərin qiymətinə daxil edilən vergilər hesab olunur. Misal olaraq əlavə dəyər vergisini, aksizləri və s. göstərmək olar.

Subyektinə görə də vergiləri aşağıdakı qruplara ayırmaq olar:

- 1) fiziki şəxslərdən tutulan vergilər;
- 2) müəssisə və təşkilatlardan tutulan vergilər;
- 3) qarışıq vergilər.

Fiziki şəxslərdən tutulan vergilərə gəlir vergisini, fiziki şəxslərin əmlak vergisini və s. göstərmək olar. Müəssisə və təşkilatlardan tutulan vergilərə mənfəət vergisi, əlavə dəyər vergisi, aksizlər və s. daxildir.

Həm fiziki həm də hüquqi şəxslər tərəfindən ödənilən vergilər isə qarışıq vergilər sayılır. Bura aiddir dövlət rüsumları, gömrük rüsumları və s.

Ödənilən büdcə səviyyəsinə görə vergiləri -təsbit olunmuş və -tənzimedicilərə ayırırlar. Təsbit olunmuş vergilər konkret büdcə və ya qeyri-büdcə fonduna, tənzimedicilərə isə həm respublika, həm də yerli büdcələrə köçürülür.

Vergiləri həmçinin digər əlamətlərə görə də növlərə ayırmaq olar. Qeyd etmək lazımdır ki, vergilər bəzi mühüm funksiyaları da yerinə yetirirlər. Bu funksiyalar aşağıdakılardır

- fiskal;
- bölüşdürücü;
- tənzimləyici;
- nəzarət.

Fiskal funksiyanın mahiyyəti ayrı-ayrı fiziki və hüquqi şəxslərin gəlirlərinin müəyyən hissəsinin büdcəyə cəlb edilməsidir.

Bundan dövlət xərclərini maliyyələşdirmək üçün istifadə edirlər. Umumdövlət proqramlarının həyata keçirilməsi məhz elə fiskal funksiya vasitəsi ilə həyata keçirilir.

Gəlirin əhalinin ayrı-ayrı kateqoriyaları arasında yenidən bölüşdürülməsi bölüşdürücü funksiya vasitəsilə həyata keçirilir. Bu zaman əhalinin yüksək təbəqələrinin vergi yükləri artırılır. Nəticədə əldə olunan vəsaitlər aşağı səviyyəli qruplara ötürülür. Bura Aksizləri misal göstərmək olar.

Tənzimləyici funksiya isə dövlətin qarşısına qoyduğu məqsədlərinə nail olmağa xidmət edir. Bu zaman vergilər təkrar istehsal prosesinə mühüm təsir göstərirlər. Belə ki stimullaşdırıcı və ya ləngitmə təsiri göstərməklə onlar kapital yığığını, ödəniş qabiliyyətinə tələbi artırır və ya azalda bilər.

Tənzimləyici funksiyanın stimullaşdırıcı məqsədinə vergi güzəştlərini, ləngitmək üçün isə yüksəlmiş vergi dərəcələrini misal gətirmək olar.

Məsələn dövlət müxtəlif sahələrdə kapital qoyuluşunu sürətləndirmək məqsədilə həmin fəaliyyət növü ilə məşğul olan müəssisələr üçün qanunvericiliklə güzəştlər nəzərdə tutur. Tətbiq olunan vergi güzəştləri nəticəsində istehsal stimullaşır və bu da əlavə gəlirlərin vergiyə cəlb olunmasına imkan verir.

Nəzarətədiçi funksiya isə vergilər vasitəsi ilə müəssisələrin maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinə nəzarəti həyata keçirir. Bu funksiya ilə büdcəyə və vergi sistemində edilməsi zəruri olan məsələlər müəyyənləşdirilir.

1.2 Vergi nəzəriyyələri və onların səciyyəvi xüsusiyyətləri

Lap qədim dövrlərdən başlayaraq dövlətin yaranması, ordunun saxlanması, ictimai asayişin mühafizəsi, hərbi və s. xərclər müxtəlif tutulmaların olmasını zəruri edirdi. Daha geniş mənada dövlət xərclərinin qarşılmasında vergilər dövlətin əsas maliyyə təminatı üçün nəzərdə tutulurdu.

Vergilər- dövlətin öz funksiyalarını həyata keçirməsi üçün, fiziki və hüquqi şəxslərdən dövlət və yerli özünüidarəetmə orqanları tərəfindən qanunvericiliyə uyğun olaraq məcburi qaydada tutulan, fərdi və əvəzsiz ödənişdir.[1]

Vergilərin yaranma tarixindən fərqli olaraq, vergi və vergitutmanın nəzəri əsaslarının tarixi bir o qədər də qədim deyildir. Belə ki XVII əsrə qədər mövcud vergi təsəvvürlərində olan systemsizlik onların nəzəri əsaslarının ciddi tədqiq olunmasına imkan verməmişdir.

XV əsrdən etibarən ticarət kapitalının inkişafı və texniki tərəqqi vergi nəzəriyyələrinin yeni mərhələsini şərtləndirmişdir. Və vergitutma sahəsində nəzəri cəhətdən görülən işlər vergi nəzəriyyəsində əksini tapmışdır.

Vergi nəzəriyyəsi - vergilərin mahiyyəti, rolu və əhəmiyyəti barədə biliklər sistemidir.

Vergitutma sahəsində həm ümumi, həm də ayrı-ayrı məsələlərə həsr olunmuş tədqiqatlar üsulları mövcuddur. Bundan asılı olaraq vergitutma ümumi və xüsusi nəzəriyyələrə ayrılır.[6]

Ümumi vergi nəzəriyyələrindən biri mübadilə nəzəriyyəsidir. Mübadilə nəzəriyyəsinin mahiyyəti odur ki, vergilərin müqabilində vətəndaşlar dövlətin mühafizəsi, ictimai asayişin qorunması və s. kimi xidmətləri yerinə yetirirdilər. Bu nəzəriyyə yalnız orta əsrlərdə tətbiq olunmuşdur.

Bir çox müddəaları empirik yolla hazırlanmış iqtisadi və vergi münasibətlərinin digər nəzəriyyəsi isə merkantilizm nəzəriyyəsi olmuşdur. Onun əsas məqsədi

cəmiyyətin bütün təbəqələrində dövlətin sənayə və ticarətin inkişafına yardım göstərilməsi məsələləri idi.[6]

Nəzəriyyənin əsas diqqət verdiyi məsələlərdən biri isə faydalı ticarət balansıdır. Milli sənayenin xarici rəqiblərdən müdafiə olunmasını, xarici ticarətin inkişafını dövlətin əsas məqsədlərinin həyata keçirilmə vasitəsi kimi nəzərə alsaq nəzəriyyənin əsas məqsədi milli əmək məhsuldarlığının sürətləndirilməsi prosesi olmuşdur.

Sadalanmaların həyata keçirilməsi üçün merkantilizm nəzəriyyəsi aşağıdakıları təklif edir.

- a) ixrac mallar üçün minimal gömrük rüsumları;
- b) idxal malları üçün sərt proteksionist siyasət;
- c) sahibkarlığın inkişafı üçün nəzərdə tutulan vergi güzəştləri və dotasiyalar;
- d) qiymətlərin tənzimləmə siyasəti və s.

XVII-XVIII əsrlərdə atomistik adlanan yeni nəzəriyyə formalaşmağa başlamışdır. Bu nəzəriyyənin baniləri fransız alimləri S. de Voban və Ş. Monteskye olmuşdur. Bu nəzəriyyəyə görə vətəndaşla dövlət arasında müqavilə olmalıdır. Müqavilə əsasında vətəndaşlar dövlətə vergi ödəməlidirlər. Tərəflər arasında bağlanan müqavilə hər iki tərəf üçün faydalı hesab olunurdu. Belə ki vergilərin ödənilməsi müqabilində vətəndaşlar dövlətin xidmətlərindən istifadə etmək hüququ qazanırdılar. [3]

Müqavilə nəticəsində əldə olunan fayda xərclərə də qənaət olunmasına imkan verirdi. Belə ki vətəndaşların xidmətlərə görə ödədiyi haqq dövlətə ödənen vergi məbləği ilə müqayisədə yüksək olardı.

Çünki ən aşağı səviyyəli hökumət belə öz vətəndaşının tələblərini onun müstəqil həll olunmasından daha aşağı xərclə və etibarlılıqla yerinə yetirməyə qadirdir.

Əsasını daha çox müdafiə mexanizmi təşkil edən atomistik nəzəriyyə həmçinin daxili intizamın qorunması yəni hüquq polis və digər orqanların saxlanması xərclərini də özündə əks etdirir. Başqa sözlə desək vergi vətəndaşın faydalandığı bütün xidmətlər qarşılığında dövlətə ödədiyi haqq kimi çıxış edir. Qeyd olunan nəzəriyyənin müddələri və prinsipləri daha sonra da bir çox vergi sisteminin işlənməsində istifadə olunmuşdur.

Atomistik nəzəriyyələrdən sonra meydana gələn həzz və rahatlıq nəzəriyyələrindən danışmaq olar. Bəhs etdiyimiz nəzəriyyə İsveçrə iqtisadçısı J. Simond de Sismondi tərəfindən “Siyasi iqtisadın yeni başlanğıcları” və ya “Sərvət və onun əhaliyə münasibəti” adlı əsərlərdə ifadə olunmuşdur.[3]

Nəzəriyyəyə görə, vergi vətəndaşın cəmiyyətdən aldığı həzz və rahatlıq qarşılığında ödədiyi haqq hesab olunur. Burada rahatlıq dedikdə vətəndaşın azad hərəkəti, əmlakının qorunması, ictimai asayişin mühafizəsi və s. nəzərdə tutulurdu.

İngilis iqtisadçısı U. Pettinin əsərində ifadə edilmiş və D. R. Mak-Kullox tərəfindən inkişaf etdirilmiş digər bir nəzəriyyə isə sığorta nəzəriyyəsi olmuşdur. Sığorta nəzəriyyəsinə görə vergi vergi ödəyicisinin qarşılaşa biləcəyi hər hansı bir riskli vəziyyət qarşılığında dövlətə ödədiyi sığorta haqqıdır. Həqiqi sığortadan fərqli olaraq, bu vergilər dövlətin ictimai asayişini, mülkiyyətin mühafizəsini, oğurluq, yanğın və s. təmin olunması üçün öz xərclərini maliyyələşdirməsidir.

Liberalizm nəzəriyyəsi (klassik nəzəriyyə). Kapital yığıcı dövrünün başa çatması ilə liberalizm nəzəriyyəsinin əsası qoyulmuşdur. Nəzəriyyənin əsas vəzifəsi iqtisadiyyatın dövlət himayəsindən azad edilməsi idi.

Liberal klassik nəzəriyyənin inkişafı ilə siyasi iqtisad məktəbinin baniləri A. Smit və D. Rikardo məşğul olmuşlar.[3] Onların fikrinə əsasən, dövlət iqtisadi neytrallığını qorumaq yəni dövlətin iqtisadiyyata vergi metodları ilə müdaxiləsinə yol verilməməlidir. Dövlət yalnız mülkiyyət hüququnu qorumaqdadır.

Klassik nəzəriyyə yüksək nəzəri səviyyəyə malikdir. Bu nəzəriyyənin tərəfdarları vergilərə dövlət gəlirlərinin bir növü kimi baxırdılar. Onların fikrincə dövlət xərclərinin ödənilməsinin əsas mənbəyi vergilər olmalıdır. Digər xərclərin maliyyələşdirilməsi isə rüsum və yığımların hesabına həyata keçirilməlidir. Onlar belə hesab edirdilər ki vergilər əvəzsiz xarakter daşdığı üçün rüsum və yığımları vergilərə aid etmək düzgün olmazdı. [6]

A.Smit qeyd edirdi ki, hər bir vətəndaşın ödəməli olduğu vergi məbləği və vergi müddəti qabaqcadan dəqiq müəyyən olunmalıdır. Bu onu göstərir ki bazar iqtisadiyyatı ciddi fəaliyyət qanunlarına tabedir.

D.Rikardo, U.Petti, C.Mill kimi alimlər iqtisadiyyata özü-özünü tənzimləyən və tələblə təklifin bir birinə bərabər olduğu sistem kimi baxırdılar. Onlar qeyd edirdilər ki, tələb və təklif arasında hər hansı bir uyğunsuzluq olarsa bu mövcud tarazlığın da pozulmasına səbəb ola bilər.

Sosialist nəzəriyyələri XIX əsrdə iqtisadiyyatın inkişafına böyük təsir göstərmişdir. İqtisad elminin sosial tərəflərinin inkişafında nəzəriyyənin böyük xidmətləri olmuşdur. Onun əsas ideyası vergilərin yenidən bölüşdürülməsini həyata keçirməkdən ibarət olmuşdur. [3]

İngilis iqtisadçısı C.M.Keynsin adı ilə bağlı olan növbəti nəzəriyyə isə Keynsçilik nəzəriyyəsidir. Bu nəzəriyyənin mahiyyətində vergilər iqtisadiyyatın tənzimlənməsində əsas amil kimi çıxış edir. [3]

Klassik liberalizm nəzəriyyəsinə əks olan bu nəzəriyyə əksər iqtisadçılar tərəfindən qəbul olunmuşdur.

Nəzəriyyənin tərəfdarlarının fikrincə bazar dövlət və ya digər hər hansı bir tənzimləmə mexanizmi olmadan mövcud ola bilməz. Nəzəriyyənin əsas fikri ondan ibarətdir ki vergilər iqtisadiyyatı tənzimləmənin əsas alətidir. Keyns düşündükdü ki iqtisadiyyatın inkişafı bazarın genişlənməsinə və istehsalın artmasına əsaslanmalıdır.

Keyns «Məşğulluq, faiz və pulların ümumi nəzəriyyəsi» kitabında qeyd edirdi ki, tam məşğulluq şəraitində iqtisadi artım pul yığımından asılı olur[3]

Tam məşğulluğa nail olunması isə reallığı özündə əks etdirmir. Belə halda yığımlar istehsala qoyulmur və passiv gəlirə çevrilirlər. Bu neqativi aradan qaldırmaq üçün yığımlar vergilər şəklində büdcəyə cəlb olunur və investisiyalar kimi yerləşdirilir. Keyns məhz bu səbəbdən də yüksək və progressiv vergi dərəcələrinin zəruriliyini əsaslandırırdı. O düşünürdü ki progressiv vergi sistemi istehsalçını stimullaşdırma bilər. Və nəticədə istehsalçı investisiya sahəsində riskli qərarlar vermək barədə düşünə bilər.

Beləliklə, Keyns nəzəriyyəsinin ana fikirlərindən biri məhz vergilərin dövlət tənzimlənməsi sistemində mühüm rol oynadığı ilə əlaqədardır. Yüksək vergilər iqtisadiyyatdakı balanslaşmaya səbəb olur.[3]

Keyns nəzəriyyəsi çox mühüm əhəmiyyətə malik olmuş hətta 1-ci Dünya müharibəsi vaxtlarında İngiltərə ondan istifadə etmişdir.

Ötən əsrdə M.Fridman tərəfindən irəli sürülən nəzəriyyə isə monetarizm vergi nəzəriyyəsi olmuşdur. Bu nəzəriyyə pulun kəmiyyət nəzəriyyəsinə əsaslanır.[6] Fridman deyirdi ki iqtisadiyyatın tənzimlənməsini pul dövriyyəsi ilə həyata keçirmək olar. O, dövlətin rolunu dövriyyədəki pulun tənzimlənməsi ilə məhdudlaşdırmağı təklif edirdi. Bu zaman əsas diqqət edilən məsələlərdən biri də vergilərin azaldılması olmuşdur.

Onun fikrinə görə vergilərin azaldılması ilə pul kütləsi və faiz dərəcəsi ilə manipulyasiya edilməsi həm dövlət, həm də digər müəssisələrin fəaliyyət mexanizminin sabitləşdirilməsinə şərait yaradacaqdır. Buradan belə bir nəticə çıxır ki vergilər yalnız digər mexanizmlərlə birlikdə pul dövriyyəsinə təsir edə bilər.

XX əsrdə inkişaf etmiş ölkələrdə yeni bir nəzəriyyə yaranmağa başlamışdı. Bu nəzəriyyə təklif nəzəriyyəsi adlanırdı. Nəzəriyyənin inkişafında Laffer, Berne kimi alimlərin rolu olmuşdur.

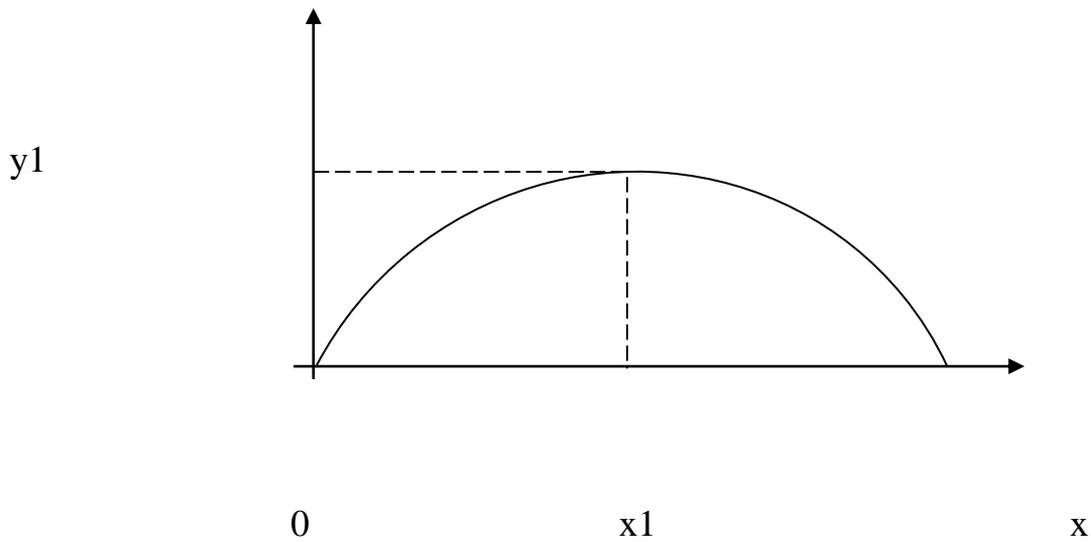
Bəhs olunan nəzəriyyə vergiləri əsasən iqtisadi inkişaf və tənzimləmənin alətlərindən biri kimi nəzərdən keçirir. Bu ona görədir ki vergilər nə qədər yüksək olarsa sahibkarlıq və investisiya sahəsində inkişaf da bir o qədər aşağı olacaqdır. Bu səbəbdən də dərəcələri aşağı salmaq və güzəştlər olunması təklif olunur. Nəzəriyyənin tərəfdarlarının fikrinə görə vergilər nə qədər aşağı olarsa iqtisadi inkişaf da bir o qədər yüksək olar. [3] Görkəmli alim Laffer qeyd etmişdir ki vergi dərəcələrinin yalnız müəyyən səviyyəyə qədər artması vəziyyətində subyektlər onu ödəməyi bacaracaqlar.

Həmçinin Lafferin fikrincə vergi dərəcələrinin artması iqtisadi stimullaşmanın aşağı düşməsidir. Nəticədə bu vəziyyət iqtisadiyyatda vergidən yayınma hallarının artmasına, qeyri leqal hadisələrin artmasına şərait yaradacaqdır. Elmi ədəbiyyatlarda bəzən bu nəzəriyyəni “vergi inqilabı” da adlandırırlar.

Laffer yazırdı ki, «Əyrinin əsasında duran fundamental ideya ondan ibarətdir ki, vergi dərəcələrinin son həddi nə qədər yüksək olarsa, ayrı-ayrı fərdlərdə ondan yayınmanı doğuran motivlər bir o qədər güclü olacaq. İnsanlar vergi ödəmək üçün işləmirlər. Vergilər çıxılmaqla xalis gəlir bu adamın işlədiyini və ya yerində durduğunu müəyyən edir».

Vergilərin səviyyəsi ilə dövlətin real gəlirləri arasındakı nisbət məsələsinin həlli vergi dərəcələri ilə vergi daxilolmalarının həcmi arasındakı əlaqəni əks etdirən əyrini meydana gətirdi. Bu əyri Laffer əyrisi adlanır. Əyri aşağıdakı şəkildə öz əksini tapmışdır. (Şəkil 1.1)

y

Laffer əyrisi(Şəkil 1.1)

burada,

y - büdcə gəlirləri;

x - vergi dərəcəsi;

y1 - büdcə gəlirlərinin maksimum mümkün həddi;

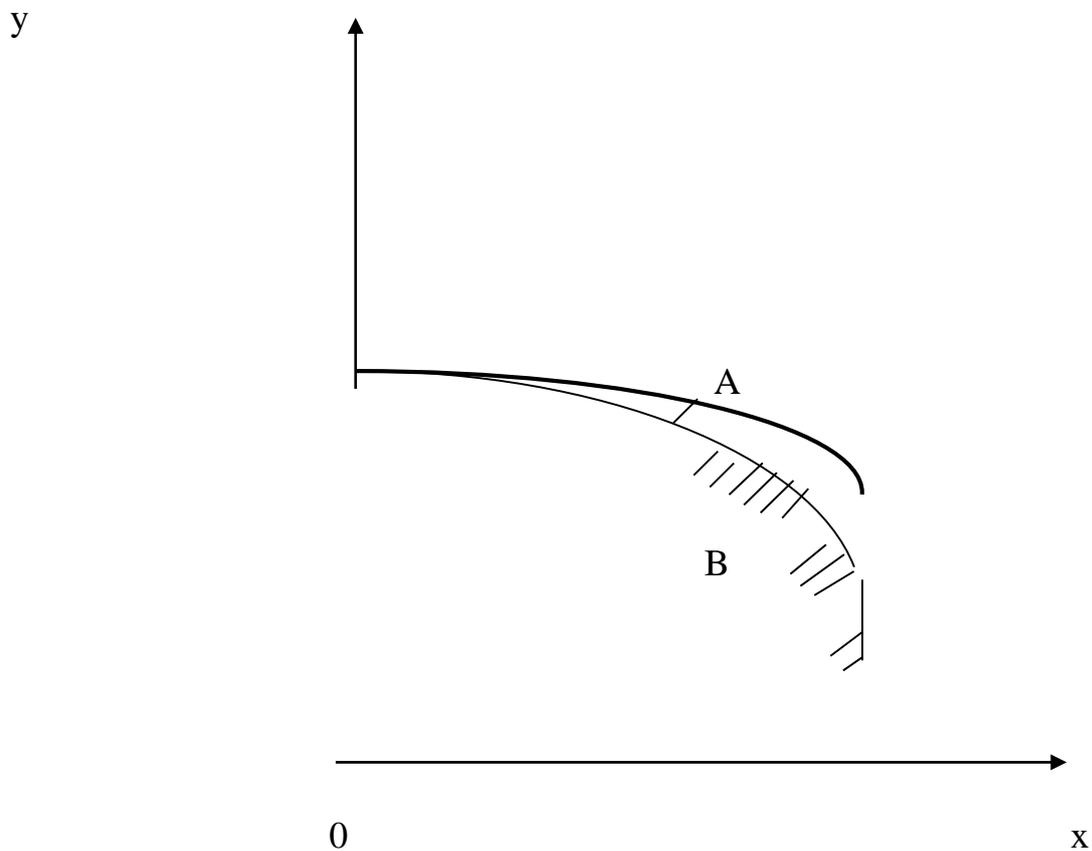
x1 – büdcə gəlirlərinin maksimum qiymət aldığı vergi dərəcəsi

Y xətti boyunca vergi daxilolmalarının həcmi, X xətti boyunca vergi dərəcələri göstərilir. Vergi dərəcələrinin artması gəlirlərin də çox yavaş sürətdə artmasına səbəb olur. Ancaq elə bir x1 həddinə gəlib çatır ki bu zaman istehsalçının gəliri bitir və azalmağa başlayır. Nəticədə iqtisadi fəallıq da azalmağa başlayır.

Bu səbəbdən də vergi ödəyicilərinin bir qismi qeyri-leqal sektora keçməyə başlayırlar. Laffer əyrisi də onu göstərir ki qeyri-leqal sektorun inkişaf etməsi vergi dərəcələrinin artımı nəticəsində baş verir.

Daha sonra isə Laffer gəlir vergisi hesabına dövlət gəlirinin hesablanması əsasən əyri xəttini istiqamətləndirmişdir. Lafferin fikrinə görə gəlirdən tutulan verginin son həddi 30%həcmində ola bilər.Əgər bu göstərici 40-50% olarsa bu vergi daxilolmalarının səviyyəsinin aşağı düşməsinə səbəb olacaqdır.Qeyd etdiklərimiz aşağıdakı cədvəldə öz əksini tapmışdır.

(Şəkil 1.2)

Vergitutma səviyyəsinin dəyişməsinin vergitutma bazasına təsiri(Şəkil 1.2)

burada,

y - vergitutma bazası;

x - verginin dərəcəsi;

A - vergiyə cəlb olunmalı gəlirlər;

B - vergiyə faktiki cəlb olunan gəlirlər;

Ştrixlənmiş zona – vergidən gizlədilən gəlirlərdir.

Həmçinin qeyd etmək lazımdır ki, ABŞ hökuməti ötən əsr həyata keçirdiyi vergi islahatlarında təklif nəzəriyyəsinin bir sıra aspektlərindən istifadə etmişdir.

İqtisadi tarixdə ümumi vergi nəzəriyyələri ilə bərabər xüsusi vergi nəzəriyyələri də mövcud olmuşdur.[6]Xüsusi vergi nəzəriyyələri aşağıdakı cədvəldə əks olunmuşdur.

Xüsusi vergi nəzəriyyələri

Nəzəriyyələr	Mahiyəti
Birbaşa və dolay vergilərin nisbəti nəzəriyyəsi	1.Vergi sistemləri birbaşa vergilərdən təşkil edilir, dolay vergilər zərərli hesab olunur
	2.Vergi sistemləri dolay vergilərdən təşkil edilir
	3.Birbaşa və dolay vergilər arasında balans gözlənilməsi zəruridir
Vahid vergi nəzəriyyəsi	1.Vahid vergi - müəyyən vergitutma obyektinə üçün vahid,müstəsna vergidir

Mütənasib və progressiv vergitutma nəzəriyyəsi	1.Vergi dərəcələri vahid faizlə müəyyən edilir və ya vergi ödəyicisinin gəlirləri çoxaldıqca artır
Vergilərin başqasının üzərinə qoyulması nəzəriyyəsi	1.Vergi yükünün bölüşdürülməsi yalnız mübadilə prosesində mümkündür

İlk nəzəriyyə birbaşa və dolay vergilərin nisbəti nəzəriyyəsidir. Birbaşa və dolay vergilərin təyin edilməsi Avropanın inkişafının ilk mərhələsində cəmiyyətin inkişafından asılı idi. Vergi sistemləri əsasən birbaşa vergilərdən təşkil olunurdu. Dolay vergilər isə əmtənin dəyərini artırdığından ağır vergilər hesab edilirdi.[6]

Zadəgan sinfi isə zəruri tələbat mallarına qoyulan dolay vergilərə üstünlük verirdi. Birinci mövqenin tərəfdarları dolay vergiləri zərərli, ikinci mövqenin tərəfdarları isə dolay vergilərin zəruriliyini əsaslandırırdılar.Zadəganlar güzəştlərə malik olduqlarından onlar birbaşa vergilərdən azad idilər.

Iqtisadçılar XIX əsrdə birbaşa və dolay vergilər arasında balansın gözlənilməsinin lazım olduğu fikrinə gəldilər.

Vahid vergi nəzəriyyəsinin tərəfdarları nəzəriyyəyə xilas yolu kimi baxırdılar. Onlar fikrincə, bu vergilərin tətbiqindən sonra yoxsulluq azalacaq, əmək haqqı yüksələcək, digər sahələrdə də artım baş verəcək.[6]

1.3 Vergilər büdcə gəlirlərinin formalaşdırılmasının əsası kimi

Azərbaycan Respublikasının büdcə sistemi büdcələrin vahidliyi və müstəqilliyi prinspləri əsasında qurulmuşdur. Respublikamız müstəqil dövlət olaraq öz sərbəst büdcəsinə malikdir. Büdcə dedikdə dövlət büdcəsi və ayrı ayrı həlqələrin büdcələri nəzərdə tutulur.

Büdcə sistemi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanununda da göstərildiyi kimi: Büdcə - Azərbaycan Respublikasının müvafiq dövlət hakimiyyəti və özünüidarəetmə orqanları vasitəsi ilə dövlətə və bələdiyyələrə məxsus vəzifə və funksiyaları yerinə yetirmək üçün lazım olan pul vəsaitinin yığılması və istifadə olunması üçün əsas maliyyə sənədidir.[3]

Büdcə maliyyə siyasətinin mühüm aləti kimi, vergilər və dövlət borcları ilə yanaşı, pul fondlarının məqsədəuyğun maliyyələşdirilməsi və ödənilməsini özündə cəmləşdirir. Azərbaycan Respublikası dövlət büdcəsinin məqsədi ölkənin iqtisadi, sosial və digər strateji proqramlarının və problemlərinin həlli, dövlətin funksiyalarının həyata keçirilməsi üçün qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada maliyyə vəsaitinin toplanmasını və istifadəsini təmin etməkdir. Azərbaycan Respublikasının dövlət büdcəsi mərkəzləşdirilmiş gəlir və xərclərdən, yerli gəlir və xərclərdən ibarətdir.[9]

Dövlətin iqtisadiyyatının səmərəli olması büdcə daxilolmalarında özünü göstərir. Dövlət büdcəsi gəlirləri – qanunvericiliklə müəyyən olunmuş qaydada dövlət büdcəsinə daxil olan vergilərin, rüsumların, digər ödənişlərin və daxilolmaların məcmusudur (“Büdcə sistemi haqqında” qanun).

Dövlət büdcəsi gəlirlərinin yığımını Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsinə və digər qanunvericilik aktlarına uyğun olaraq həyata keçirilir. [9]

Dövlətin gəlirlərinin əsasını təşkil edən büdcə gəlirləri dövlətin maliyyə ehtiyatlarını özündə birləşdirir. Büdcə gəlirləri müəssisə və təşkilatların gəlirləri

hesabına ölkənin büdcəsini formalaşdırırlar. Bu özünü müxtəlif növ ödənişlərin həyata keçirilməsində göstərir.

Dövlət büdcə xərclərinin maliyyələşdirilməsini həyata keçirmək üçün onlar gəlirlərə malik olmalıdırlar. Bu səbəblə də müasir standartlara uyğun büdcə təsnifatı həyata keçirilməlidir.

Büdcə gəlirlərinin təsnifatı — büdcəyə daxil olan gəlirlərin qruplaşdırılmasıdır.

Bura aiddir:

-vergidən gəlirlər

-sosial ayırmalar

-qrantlar

-və digər gəlirlər

Bu kateqoriyalardan asılı olaraq, büdcə gəlirlərinin təsnifatı dörd səviyyədən: bölmə, yarım bölmə, maddə və yarım maddədən ibarətdir.[9]

Dövlət vergiləri dedikdə qanunvericiliklə müəyyənləşən və bütün ölkə ərazisində ödənilməli vergilər nəzərdə tutulur. Ölkəmizdə hazırda tətbiq olunan vergilərə

- fiziki şəxslərin gəlir vergisi,

- hüquqi şəxslərin mənfəət vergisi,

- hüquqi şəxslərin torpaq vergisi,

- hüquqi şəxslərin əmlak vergisi,

- əlavə dəyər vergisi,

- aksizlər,

-mədən vergisi,

-yol vergisi

-sadələşdirilmiş vergi aiddir.

Muxtar Respublika vergiləri dedikdə, Naxçıvan MR ərazisində müəyyən edilən və ödənilən vergilər nəzərdə tutulur. Bələdiyyə vergiləri isə Vergi Məcəlləsi və bələdiyyələrin qərarlarına əsasən müəyyən edilən və ödənilən vergiləri özündə cəmləşdirir.[9]

Bələdiyyə vergiləri isə müvafiq qanunlarla müəyyənləşən və yerli orqanların ərazisində tətbiq olunan eyni zamanda ödənen vergilər hesab olunur. Tətbiq olunan ödənişlər qanunvericilikdə müəyyən olunan şəkildə həyata keçirilir. Bələdiyyə gəlirlərinə mülkiyyətində olan əmlakdan və ya onun satışından daxil olan gəlirlər və digər xidmətlərdən daxil olan vəsaitlər aid edilir. Başlıca olaraq isə bələdiyyə gəlirlərinin əsasını yerli vergilər, fiziki şəxslərin əmlak vergisi, fiziki şəxslərin torpaq vergisi, bələdiyyə mülkiyyətində olan müəssisə və təşkilatın mənfəət vergisi və digər daxilolmalar təşkil edir.

Son zamanlarda isə mənfəət və gəlir vergisindən daxilolmalar da artmaqdadır. Yerli vergilərin təyin olunması və icrasının həyata keçirilməsində ədalətlik prinsipi gözlənilməlidir ki eyni zamanda isə yerli vergilər dövlətin maliyyə imkanlarını azaltmamalıdır.

Vergidən daxilolmalar bazasına görə mal və xidmətə görə, mülkiyyətdən, mənfəətdən, xarici iqtisadi fəaliyyətlə bağlı vergilərə və sair vergilərə bölünür(9).

Mal və xidmətə görə vergilərə işlərin malların, və xidmətlərin istehsalı, satışı, və istifadə ilə bağlı vergilər aid edilmişdir.

Mülkiyyətdən vergilərə mülkiyyətlə bağlı vergilər aiddir. Bu vergiləri mülkiyyət sahibləri və ondan istifadə edənlər ödəyirlər.

Xarici iqtisadi fəaliyyətlə bağlı vergilər dedikdə Vergi Məcəlləsi, Gömrük Məcəlləsi və müvafiq normativlərə əsasən müəyyən edilən vergilər başa düşülür.

Sair vergilər bölməsinə isə təsnifatda göstərilməyən digər qruplar üzrə vergilər daxil edilir.

Vergilərlə yanaşı qeyri vergi ödənişləri də büdcə gəlirlərinin formalaşmasında iştirak edirlər. Belə gəlirlərə qeyri-maliyyə təşkilatlarından daxilolmalar, maliyyə və qeyri-maliyyə idarələrindən qeyri vergi daxilolmalar, lotoreyalar üzrə daxilolmalar, dövlət rüsumları, sanksiyalar üzrə gəlirlər aid edilir.

Xarici dövlətlər, beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən əvəzsiz verilən vəsaitlər, o cümlədən qarşılıqlı hesablaşmalar üzrə əvəzsiz köçürmələr də büdcə gəlirlərinə daxil edilir. Təcrübələrdən görünür ki vəsaitlərin transfert formasında verilməsi gözlənilən nəticəni vermir. Belə ki bu şəkildə daxilolmalar büdcənin gəlir imkanlarının azalmasına, iqtisadi inkişafın təsirinin azalmasına səbəb olur. Buna görə də yerli orqanların büdcələrinə digər daxilolmaların sayını artırmaq üçün bu sahədə konkret tədbirlərin görülməyi zəruri hesab olunur.

Səmərəli gəlir və xərc sisteminin yaradılması hər bir dövlətdə makroiqtisadi sabitliyin formalaşmasının başlıca amili hesab olunur. Daxil olan gəlirlər dövlət və digər səviyyəli orqanlara öz funksiyalarını həyata keçirməyə, iqtisadi sabitliyi qorumağa və digər sosial tədbirləri həyata keçirməyə imkan verir.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində baş verən dəyişikliklər büdcəyə də öz təsirini göstərmişdir zaman zaman. Çünki hər bir ölkənin inkişafı, iqtisadi sabitliyi onun büdcə gəlirlərinin səviyyəsindən asılıdır. Bazar münasibətləri şəraitində dövlətin gəlirlərinin düzgün müəyyənləşməsində büdcə siyasəti əsas rol oynayır.

Ölkəmizdə büdcə gəlirlərinin strukturunun inkişaf etdirilməsində mühüm amillərdən biri isə vergi yüklənməsinin tətbiq olunmasıdır.

Vergi yüklənməsi hər bir rayon və ya şəhərin şəraitinə uyğunlaşdırılmış şəkildə həyata keçirilir. Bu vergi yüklənməsinin daha optimal şəkildə həyata keçirilməsinə imkan yaradır. Bu iş ilə müvafiq hakimiyyət orqanları məşğul olur. İslahatları həyata keçirilən zaman hər bir zonanın müvafiq göstəriciləri də nəzərə alınır.

Büdcəyə daxil olan gəlirlər bölüşdürülərkən səmərəli büdcə məqsədləri üçün əsas diqqət yerli bazanın formalaşmasına yönəlir. Lakin yerli orqanlara tam vergi səlahiyyətləri verilməyinin də mənfi cəhətləri çoxdur. Belə ki bu formalaşmış proporsiyaların pozulmasına gətirib çıxara bilər.

Qeyd etmək lazımdır ki vergilərin təhkim olunma metodu ilə bölüşdürülməsi qeyri-bərabərliyə səbəb olduğu üçün bu metod pay bölgüsü metodu ilə birlikdə tətbiq olunur. Vergilərin böyük bir qismi mərkəzi büdcəyə daxil olsa belə onların müəyyən hissəsi yerli səviyyəyə verilməlidir.

Pay bölgüsü isə iki yolla həyata keçirilir. Birinci üsula görə vergilər normalar daxilində yerli orqanının sərəncamında qalır. İkinci üsulda isə yerli orqanlara vergilərə müəyyən əlavələr etmək hüququ verilir. Hər iki üsul büdcə daxilolmalarının düzgün seçilməsinə xidmət edir.

Dünyanın müxtəlif ölkələrində büdcə sisteminin funksiyaları bir birindən xüsusiyyətlərinə görə fərqlənir. Belə ki, federativ ölkələrdə bu funksiyaların bölgüsü daha kəskin, subyektlər isə geniş hüquqlu olurlar. Unitar ölkələrdə isə əksinə daha dar hüquqlara malik olurlar. Lakin bütün bunlara baxmayaraq büdcə vəsaitlərinin bölgüsündə aşağı büdcə səviyyələrinə müəyyən mənada müstəqil hüquqlar verilir.

Qeyd etmək lazımdır ki bəzi regionların quruluşlarındakı əsaslı fərqlər yerli orqanların funksiyalarına ehtiyacı daha da artırır. Bu isə həmin sahədə islahatlar aparılmasını zəruri vəziyyətə gətirir. Təbii ki, digər ölkələrdə tətbiq olunan

münasibətlərin Azərbaycanda eyni qaydada istifadəsi qeyri-mümkündür. Buna Respublikamızın dövlət quruluşundakı fərqləri və göstəriciləri misal göstərmək olar. Buna baxmayaraq müasir ölkələrin təcrübəsindən nəzərə alınması zəruri olan bəzi aşağıdakı məqamları qeyd etmək olar:

- büdcə qanunvericiliyinin mükəmməlliyi və təməl prinsiplərinin sabitliyi,
- inkişaf proqramlarının hazırlanmasında demokratizm prinsiplərinə əməl olunması;
- büdcə sisteminin manevr etmə bacarığının yüksəldilməsi;
- yerli büdcə vəsaitlərindən istifadənin artırılması;
- büdcə tənzimlənməsinə kompleks yanaşma.

Makroiqtisadi inkişafın əldə olunmasında düzgün siyasətin aparılması ən əsas məsələlərdən hesab olunur. Bu səbəbdən də, ilk öncə məhz büdcə-vergi siyasətinin balanslaşdırılmış şəkildə aparılmasına diqqət edilməlidir. Büdcə-vergi siyasəti ölkənin inkişaf konsepsiyasına uyğun olmalıdır. Vergi işinin təşkilində dünya ölkələrinin praktikasından istifadə edilməsi bu halda ən zəruri məsələlərdən hesab olunur.

II FƏSİL

MİLLİ İQTİSADİYYATIN DAVAMLİ İNKİŞAFININ TƏMİN EDİLMƏSİNDƏ VERGİLƏRİN ROLU

2.1 Azərbaýcanın müasir vergi sistemi və onun normativ hüquqi bazası

Vergi sistemi ölkə iqtisadiyyatının əsas meyarlarından biri sayılır. Xeyli illər əvvəl Azərbaycan Respublikası vergiqoyma sahəsinə daxil olmuş olsa da təcrübə olaraq inkişaf etmiş dünya ölkələrindən geri qalır. Hazırki dövrdə demək olar ki dünyanın bütün ölkələrində müasir vergi sistemi qurulmuşdur. Həmçinin ölkəmizdə də digər ölkələrdə olduğu kimi bazar iqtisadiyyatına uyğunlaşmış vergi sistemi formalaşmışdır.

Ümumiyyətlə biz tarixə nəzər salsaq görərik ki, Azərbaycan Respublikasında vergi sistemi 1991-1992-ci illərdə yaranmışdır. Bu tarix müstəqillik qazandıqdan sonrakı dövrü əhatə edir. Azərbaycan Respublikasının vergi sisteminin yaradılmasının əsas təşəbbüskarı Ümummilli Liderimiz cənab Heydər Əliyev hesab olunur. Həmçinin ölkədə Vergilər Nazirliyinin yaradılması, Vergi Məcəlləsi və digər normativ akt və qərarların qəbul olunması Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır.

Bazar iqtisadiyyatı tələblərinə uyğun şəkildə yaradılmış vergi sisteminin müasir şəraitdə bəzi əsas vəzifələri vardır. Bu vəzifələrə aşağıdakılar aiddir.

- dövlətin öz iqtisadi siyasətini həyata keçirməsi üçün gəlirlərin büdcəyə düzgün və vaxtı-vaxtında köçürülməsini təmin etmək,

- istehsal və istehlakın xalq təsərrüfatı və onun ayrı-ayrı sahələri üzrə tənzimlənməsinə şəraitin yaratmaq. [16,s.2]

Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsinə uyğun olaraq ölkənin vergi sistemi bəzi prinsiplərə malikdir. Bunlardan bəziləri aşağıdakılardır:

-vergilər iqtisadi cəhətdən əsaslanmalıdır;

-vergi qanunvericiliyi vergitutmanın bərabər, ədalətli və ümumi olmasına əsaslanmalıdır;

-hər bir şəxs əldə etdiyi mənfəət yaxud gəlirdən eyni növ vergini sadəcə bir dəfə ödəməyə məcburdur;

-vergilərin əsas götürülməsi siyasi, etnik, ideoloji və digər xüsusiyyətlərlə müəyyənləşə bilməz və diskriminasiya xarakteri daşıya bilməz;

-mülkiyyət, vətəndaşlıq və ya sosial statusdan asılı olaraq vergilərin müxtəlif dərəcələrlə tətbiq olunması qanunvericiliklə qadağan olunmuşdur;

-Azərbaycan Respublikasında vergilərin dəyişdirilməsi, ləğv edilməsi ancaq və ancaq Vergi Məcəlləsi ilə müəyyən edilir; [17,s.46]

Vergilər Nazirliyi tərəfindən hazırda bir sıra tədbirlər planı həyata keçirilir. Bu tədbirlər planına ölkə Prezidentinin vergi orqanlarının qarşısına qoyduğu vəzifələrin yerinə yetirilməsi, sahibkarlığın stimullaşdırılması, vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsi, vergi ödəyiciləri ilə vergi orqanları arasında əlaqələrin gücləndirilməsi aiddir. “2016-cı ildə vergi sahəsində aparılacaq islahatların istiqamətləri” və “vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsi haqqında” Prezident İlham Əliyevin sərəncamı vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsinin yeni istiqamətlərini müəyyən etmişdir.

Sərəncamda qeyd olunan göstərişlərin icra olunması, sahibkarlar ilə partnyorluq münasibətlərinin inkişaf etdirilməsi həmçinin də onlara çevik və şəffaf xidmətlət göstərilməsi üçün “Yaşıl dəhliz” prinsipi ilə çalışan strukturlar yaradılmışdır. [27,s.1]

“Yaşıl dəhliz” layihəsi şəffaf vergi partnyorluğuna əsaslanır. Bu layihə çərçivəsində ödəyicilərə “Yaşıl dəhliz” prinsipi əsasında xidmətlər göstərilir. Həmçinin layihə çərçivəsində ərazi məhdudiyəti nəzərə alınmır. “Yaşıl dəhliz” layihəsi istiqamətində vergi ödəyicilərinə həmçinin müxtəlif digər innovativ xidmətlər də təqdim olunur. İnnovativ xidmətlər dedikdə xidmət mərkəzlərində növbəsiz və sürətli xidmətlərin göstərilməsi, telefon və ya video bağlantıların qurulması, vergi ödəyicilərin müraciəti əsasında onlar üçün seminar və konfransların təşkili, təlim-tədris proqramlarının həyata keçirilməsi və s. digər xidmətlər başa düşülür.

Sahibkarlar ilə vergi orqanları arasında olan münasibətlərin şəffaf səviyyədə qurulması vergilərin ödəniş şəklinin məcburidən könüllüyə keçməsinə əsas hesab olunur. Vergilərin könüllü ödənilmə səviyyəsini artırmaq üçün birinci növbədə vergilərin müəyyənləşməsi və tutulması sistemi sadələşdirilməlidir. Eyni zamanda isə göstərilən vergi xidmətlərinin həcmi artırılmalıdır. Vergilər Nazirliyi bu məqsədlə mühüm tədbirlər həyata keçirməyə başlamışdır. Həyata keçirilən mühüm tədbirlərdən biri də “Şəffaf vergi partnyorluğu idarələrinin” yaradılması olmuşdur. Sistem intizamlı vergi ödəyiciləri ilə münasibətlərin qurulmasına yönəlmişdir. Nəticədə münasibətlərin qurulması keyfiyyətə daha yüksək müstəviyə qaldırılmışdır.

Vergi orqanlarında hazırda “Könüllü vergi açıqlaması” və bunun kimi bir sıra təkliflərin vergi qanunvericiliyinə gətirilməsi istiqamətində tədbirlər görülür. Həyata keçirilən tədbirlərin sahibkarlar ilə vergi orqanları arasında daha şəffaf münasibətlərin qurulmasına, tərəfdaşlıq münasibətlərinin güclənməsinə, vergi sahəsində hüquq münasibətlərinin tənzimlənməsinə müsbət təsir göstərəcəyi gözlənilir.

Son illərdə vergi sisteminin inkişafına nail olmaq üçün müstəqil Azərbaycanın Prezidenti cənab İlham Əliyev bir sıra təşəbbüslər irəli sürmüşdür. Bu istiqamətdə aparılan islahatlardan biri də “bir pəncərə” prinsipininin tətbiqi olmuşdur. Elektron hökumətin əsas ünsürlərindən biri “Bir pəncərə” sistemi hesab olunur. “Bir

pəncərə” sistemi informasiyanın bir mərkəzdə cəmləşməsini və qeydiyyat məsələlərinin sinxronlaşdırılmasını nəzərdə tutur. Sistem həmçinin sahibkarlara imkan verir ki baş mərkəzlə canlı və sürətli əlaqə yaradılsın. “Bir pəncərə” sistemi vasitəsilə lisenziyaların da elektron qaydada alınması həyata keçirilir. Sözsüzki bu elektronlaşma həm əməliyyatların sayının azalmasına həm də ən önəmli olan vaxt itkisinin yaranmasının qarşısını alır.

2013-2020-ci illər üçün” qəbul olunan Vergi sisteminin inkişafı üzrə Strateji Plan” xəritəsi də atılan mühüm addımlardan biridir. Bu xəritə, eləcə də digər strateji yol xəritələri ölkəmizin inkişaf hədəflərini və istiqamətlərini müəyyən edən fundamental sənəd toplusu hesab olunur. Strateji yol xəritələri 2020-ci ilə qədərki dövrdə qarşıya qoyulmuş hədəfləri, məqsədləri özündə əks etdirir və burada ayrı-ayrı sektorların rəqabətqabiliyyətliliyin artırılması, investisiya mühitinin yaradılması əsas vəzifələrdən biri kimi müəyyən edilir.

“Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə strateji yol xəritəsinin başlıca istiqamətləri” nə dair sənəddə, həmçinin “AR kiçik və orta sahibkarlıq səviyyəsində istehlak mallarının istehsalına dair Strateji Yol Xəritəsi” ndə yeni dövr üçün vergi sisteminin qarşısında duran mühüm vəzifələr də əksini tapmışdır. Aparılan işlər ödəyicilər ilə vergi orqanları arasında qarşılıqlı inamın yüksəldilməsi, şəffaflığın təmin olunması, ölkədə əlverişli iqtisadi mühitin yaradılması və vergi inzibatçılığının daha da təkmilləşdirilməsidir.

Plan 19 mart 2013-cü ildə Vergilər Nazirliyinin əmri ilə təsdiq edilmişdir. Bu strateji planda bir sıra əsas missiyalar irəli sürülmüşdür. Bunlardan bəzilərini aşağıda qeyd etmək olar:

- Mütərəqqi, mükəmməl və beynəlxalq standartlara cavab verən vergi sisteminin formalaşdırılmasının yekunlaşması;
- İnnovasiya yönümlü iqtisadiyyatın inkişafını təmin edən və qeyri-neft sektorunun ixrac potensialını gücləndirən vergi siyasətinə üstünlük verilməsi;

- Vergi ödəyiciləri ilə partnyorluq prinsiplərinin yaradılması;
- Vergi ödəmə vərdişlərinin cəmiyyətin normasına çevrilməsinə nail olunması.

Strateji planın nəticəsində bir sıra əhəmiyyətli məqsədlərə nail olunması hədəflənmişdir. Aşağıdakılar planın əsas məqsədlərindən hesab olunur :

- Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinin Avropa İttifaqı qanunvericiliyinə və ÜTT-nin tələblərinə uyğunlaşdırılmasının təmin edilməsi;
- vergi bəyannamələrinin əvvəlcədən doldurulma sistemə keçilməsi üzrə beynəlxalq təcrübə mənimsənilərək mərhələlərlə bu sistemə keçidin təmin olunması;
- vergi ödəyicilərinə xidmət sisteminin təkmilləşdirilməsi;
- transfer qiymətlərin tənzimlənməsi mexanizmlərinin yaradılmasına şərait yaradılması;
- nağdsız ödənişlərin stimullaşdırılması, onun xüsusi çəkisinin mərhələlərlə artırılması;
- nağd ödənişlərə nəzarət tədbirlərinin gücləndirilməsinin təmin edilməsi;
- e-auditin tətbiqi sahəsində kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsi;
- elektron komməriyaya vergi nəzarətinin təşkil edilməsi;
- vergilər üzrə güzəşt və azadolmaların səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi;
- ümumi bəyannamə sistemə keçidə hazırlığın görülməsi və bu sahədə tədbirlər görülməsi;
- vergi nəzarətinin təkmilləşdirilməsi;
- vergi orqanlarının tədris və təlim proseslərinin yaxşılaşdırılması;
- bələdiyyələrə metodiki rəhbərliyin həyata keçirilməsi;

- beynəlxalq əməkdaşlığın davam etdirilməsi üçün bir sıra tədbirlərin görülməsi;
 - vergi borclarının alınması istiqamətində beynəlxalq təcrübənin araşdırılması;
 - vergidən yayınma halları üzrə istintaq mexanizmlərinin inkişaf etdirilməsi.
- [18,s.80]

2013-cü ildən başlayaraq bugünə kimi artıq strateji planlamada bir sıra missiyalar icra edilmiş və nəticələr əldə edilmişdir. Bunlardan ilkini elektron audit sahəsində olmuşdur. 2013-cü ilin sentyabr ayından elektron audit (e-audit) tətbiq edilməyə başlanmışdır. 2013-cü il may ayının 2-sindən “Asan imza” (Mobil İD) sisteminin əsası qoyulmuşdur. Asan imza sistemi dövlət və özəl sektorun elektron xidmətlərdən hər yerdə və təhlükəsiz şəkildə istifadə etməsinə imkan yaradır. Asan imza vasitəsilə elektron bəyannamələrin çıxarılması, əmək müqavilələrinin bağlanması, elektron qaimələrin göndərilməsi bank əməliyyatlarının icra olunması və s. həyata keçirilir.

Cədvəl 2.1: Vergi sisteminin inkişafı üzrə 2013-2020-ci illər üçün Strateji Plan¹

Audit sahəsində	Vergi inzibatçılığı sahəsində	Vergi ödəyicilərinə xidmət sahəsində	Beynəlxalq əməkdaşlıq sahəsində
Elektron auditin tətbiqinə başlanması	Bələdiyyə Vergi İnformasiya Sisteminin test rejimində istifadəyə verilməsi	“Asan imza”nın yaradılması	Aİ, Dünya Bankı və IFC ilə yeni sahələrdə əməkdaşlığın davam etdirilməsi

¹<http://vn.taxes.gov.az/info/2123.pdf>

Partnyorluq sazişlərinin bağlanmasına başlanması		“E-xidmət”lərin sayının 58-ə çatdırılması	

Kiçik və orta müəssisələrin vergiyə cəlb olunma sisteminin inkişafı, transfer qiymətinin tətbiqi, şəffaflıq və məlumat mübadiləsi üzrə hesabatının təkmilləşdirilməsi məqsədilə Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası və Maliyyə Nazirliyi arasında Saziş layihəsi hazırlanmışdır. Vergilər üzrə güzəşt və azadolmaların səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi üçün Avtomatlaşdırılmış Vergi İnformasiya Sistemində Strateji araşdırmalar modulu istifadəyə verilmiş və bələdiyyələr üçün metodiki rəhbərliyin həyata keçirilməsi məqsədilə Bələdiyyə Vergi İnformasiya Sistemi (BVİS) proqramı yaradılmış və eyni zamanda ilk olaraq 8 ədəd bələdiyyədə bu sistemin tətbiqi ilə əlaqədar pilot layihə həyata keçirilmişdir.

Azərbaycan Respublikasında vergi inzibatçılığının bütün sahələrində məlumat-informasiya mübadiləsi korporativ şəbəkə sistemi üzərindən AR Vergilər Nazirliyinin “Avtomatlaşdırılmış Vergi İnformasiya Sistemi” (AVİS) vasitəsilə həyata keçirilməkdədir.

“Avtomatlaşdırılmış Vergi İnformasiya Sistemi”nin bir sıra məqsədləri vardır. Bunlardan ən əsası dövlət büdcəsinin mədaxil hissəsinin tam və vaxtında formalaşdırılması, çevik və səmərəli vergi inzibatçılığının həyata keçirilməsi üçün effektiv məlumat-informasiya dəstəyinin təmin edilməsidir.

AVİS vergi ödəyiciləri ilə işləyən yerli vergi orqanlarının funksional fəaliyyətinin avtomatlaşdırılması, digər dövlət qurumları ilə inteqrasiya, eyni zamanda müxtəlif iqtisadi təhlillərin və proqnozlaşdırmanın aparılması imkanlarına malikdir.

Bu sistem Vergilər Nazirliyinin bütün strukturlarında vahid informasiya məkanının yaradılması, əldə edilən məlumatların saxlanması və onların emal edilməsi imkanını verir. AVİS-in digər əsas üstünlüklərindən biri də digər dövlət qurumlarının informasiya sistemləri ilə qarşılıqlı məlumat mübadiləsi imkanının olmasıdır. Məlumatların icazəsiz əldə edilməsi, onlara müdaxilə edilməsinə qarşı yüksək səviyyəli müdafiə təmin olunmuşdur.

AVİS bir sıra alt sistemlərdən ibarətdir. Bunlardan bəziləri “Kargüzarlıq”, “Vergi ödəyicilərinin qeydiyyatı”, “Səyyar vergi yoxlamaları”, “Vergi cinayəti”, “Vergi ödəyicilərinin maliyyə vəziyyətinin təhlili”, “Vergi hesab fakturaları”, “Operativ vergi yoxlamaları”, “İnternet vasitəsilə veriləcək xidmətlər (e-bəyənnamə, e-ŞHV) və s.dir.[28,s.2]

Vergi ödəyicilərinin fəaliyyətinin risk üzərindən təhlili, vergidən yayınma hallarının aşkar olunması, vergi potensialının qiymətləndirilməsi, həmçinin elektron məlumatların emalını təmin etmək məqsədilə nazirliyin strukturunda “Vergi risklərinin təhlili və nəzarəti” departamenti fəaliyyət göstərməkdədir. Eyni zamanda nazirlikdə vergi nəzarəti, audit, vergi borclarının alınması məqsədilə “Vergi qanunvericiliyinin icrasına nəzarət və Vergi öhdəliklərinin icrasına nəzarət” departamentləri yaradılmışdır. Həmçinin nazirlikdə 2 yeni mərkəz də təsis edilib. İnformasiya Texnologiyaları Mərkəzi informasiya texnologiyalarının geniş tətbiqi və İKT strategiyasının səmərəli həyata keçirilməsi ilə məşğul olur.

Media və Kommunikasiya Mərkəzi isə vergi sistemində həyata keçirilən islahatların, qanunvericilikdə baş vermiş dəyişikliklərin ictimaiyyətə düzgün çatdırılması, bu sahədə yeni yanaşmaların yaradılması, media ilə işlərin təşkili məqsədilə yaradılmışdır.

Vergilər Nazirliyi həmçinin kadr hazırlığının da yüksək səviyyəyə qaldırılmasına diqqətlə yanaşır. 2017-ci ildə bu məsələ nazirliyin prioritet istiqamətlərindən olmuşdur. “Avropa İttifaqının Qonşuluq Siyasəti” çərçivəsində

kadr sahəsində Azərbaycan Respublikasının Vergilər Nazirliyinə dəstək layihəsi həyata keçirilmişdir. İspaniya və Fransadan olan tərəfdaşlarımızla birgə, menecer qrupları formalaşdırılmış və onlar vergi siyasətinin həyata keçirilməsində yaxından iştirak etmişlər. Bununda yanaşı bugün nazirlikdə sertifikatlaşdırma proqramları həyata keçirilir. Proqram çərçivəsində sertifikatların əldə olunması müxtəlif imtahanlardan ibarətdir. Və bu kartlarda işlərinə qarşı stimül yaratmaqda xeyli təsirli vasitə hesab olunur.

Vergi xidmətinin insan resurslarının inkişaf etməsində Vergilər Nazirliyinin Tədris Mərkəzi əsas rol oynayır. Tədris Mərkəzində hər il yüzlərlə vergi əməkdaşı müxtəlif kurslar keçir və yeni biliklərə yiyələnirlər.

Son illər görülən böyük həcmli işlər və qarşıya qoyulmuş hədəfləri reallaşdırma məqsədi müasir prinsiplərə uyğunlaşmış strukturun qurulmasını tələb edir.

Bu məqsədlə Vergilər Nazirliyində İdarəetmə Mərkəzi yaradılıb. İdarəetmə Mərkəzi Nazirlik tərəfindən qəbul edilmiş qanunların, tədbirlərin intensiv şəkildə icrasını həyata keçirir.

İqtisadiyyatın vergi tənzimlənməsinin normativ hüquqi bazasını formalaşdırmadan mütərəqqi vergi sisteminin yaradılması, səmərəli vergitutma sistemini yaratmadan isə iqtisadiyyatda bazar islahatlarının həyata keçirilməsi mümkün deyildir. Bütçə gəlirlərinin formalaşdırılmasında, eyni zamanda iqtisadiyyatın tənzimlənməsində, sosial yönümlü iqtisadiyyata malik olan ölkələrdə inflyasiyanın qarşısının alınması və qiymət artımının məhdudlaşdırılmasında dövlət maraqlarının əsas daşıyıcısıdır.

Vergi tənzimlənməsinin normativ- hüquqi bazası dedikdə, qanunların və eyni zamanda bu qanunlara uyğun olaraq qəbul edilən normativ –hüquqi aktların bazası başa düşülür. Azərbaycan Respublikasının vergi sisteminin normativ-hüquqi bazası

Azərbaycan respublikasının Konstitusiyası hüququna, daha sonra isə mülki, cinayət və maliyyə hüquqlarına istinad edilməlidir.[19,s.93]

Normativ-hüquqi akt - səlahiyyətli dövlət orqanları tərəfindən qəbul edilmiş, göstərişləri ümumməcburi xarakter daşıyan, hüquq normalrını müəyyənləşdirən, dəyişdirən ya da ləğv edən, dəfələrlə tətbiq olunmaq üçün nəzərdə tutulan rəsmi yazılı sənəddir.

Normativ hüquqi aktlar digər mənbələrdən fərqli olaraq, ictimai inkişafın dəyişkən tələbatını daha tam və operativ surətdə əks etdirir.

Vergi tənzimlənməsinin normativ-hüquqi bazası bir sıra funksiyaları icra edir. Bunlardan bəziləri aşağıdakı kimidir:

- toplanılacaq vergilərin müəyyən edilməsi;
- vergilərin tutulması və ödənilməsi qaydalarının müəyyən edilməsi;
- vergi ödəyicilərinin və dövlət vergi xidməti orqanlarının vergitutma məsələləri ilə bağlı hüquq və vəzifələrinin müəyyənləşdirilməsi;
- vergi qanunvericiliyinin pozulmasına görə vergi məsuliyyəti tədbirlərinin və onların tətbiqi qaydalarının müəyyən edilməsi.[20,s.488]

Vergi münasibətlərini tənzimlənməsində istifadə olunan normativ hüquqi aktların vahid elektron bazasının yaradılması məqsəduyğundur.

Bu məqsədlə aşağıdakıları nəzərə almaq lazımdır:

- elektron bazanın mütəmadi yeniləşdirilməsi;
- elektron bazanın daim işlək vəziyyətdə saxlanılması;
- elektron bazanın ictimaiyyət üçün açıq olması.
-

Baş verən son proseslər belə ki, ələxsus neftin ucuzlaşması bütün neft ixracatçısı ölkələrinə təsir etdiyi kimi Azərbaycana da təsirsiz ötüşməyibdir. Bu şəraitdə AR-nın Prezidenti cənab İlham Əliyev Azərbaycan iqtisadiyyatının rəqabət

qabiliyyətinin artırılmasını, idxaldan asılılığın getdikcə azaldılmasını, qeyri-neft sektorunun inkişafının təmin edilməsini və bu gedişatda davamlı islahatların aparılmasını dövlətin qarşısına mühüm vəzifə olaraq qoymuşdur.

Bununla yanaşı, Vergi Məcəlləsinə beynəlxalq təcrübəyə əsaslanan bir sıra əlavələr edilmişdir. Bura daxildir könüllü vergi açıqlaması- sisteminin tətbiqi, rəqəmsal iqtisadiyyatın tətbiqi, elektron ticarət üzərində vergi sisteminin qurulması və s. Bugün günümüzdə də aktual sayılan online alış-veriş üzərində vergi mexanizminin yaradılması hazırda dünya vergi sisteminin də qarşısında duran həlli mürəkkəb məsələlərdənsayılır.

Bu sahədə vergi mexanizminin qurulması məqsədilə xüsusilə Avropa dövlətlərinin təcrübəsi öyrənilib və qanunvericilikdə də öz əksini tapmaqdadır. Burada Vergilər Nazirliyinin Avropadaxili Vergi Administrasiyaları Təşkilatı ilə əlaqələrini də qeyd etmək lazımdır. Ölkəmiz 2002-ci ildən təşkilatın tamhüquqlu üzvüsəyilir və yaranmış əlaqələr üzv ölkələrin müasir təcrübələrinin öyrənilməsinə və milli vergi sistemində tətbiqinə imkan verir. Azərbaycanın vergi administrasiyası bu sahədə IOTA ilə əməkdaşlığa böyük önəm verir.

Bu gün Vergilər Nazirliyinin gündəmində olan məsələlər sırasına aşağıdakılar aiddir:

- sahibkarlıq subyektlərinin vergi və inzibati yükünün azaldılması ilə könüllü əmələmə səviyyəsini yüksəltmək
- kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri üçün hesabat formalarının sadələşdirmək
- partnyorluq sazişləri əsasında vergi risklərini minimallaşdırmaq və s.

Şübhəsiz qeyd etmək olar ki, vergi sahəsindəki islahatlar, liberallaşdırma, vergi yükünün azaldılması, ölkə iqtisadiyyatının inkişafına təkan verməklə yanaşı sahibkarlıq və biznes sahəsinin inkişafına da öz töhfəsini verəcəkdir.

2.2 Tədiyyələr üzrə vergi daxilolmalarının təhlili

Vergilər Nazirliyi tərəfindən dövlətin təyin etdiyi hədəflərə nail olmaq üçün əlverişli vergi siyasəti həyata keçirilir. Bu vergi siyasətinin əsas məqsədi vergilər və digər icbari ödənişlərin büdcəyə köçürülməsinin tam və düzgün olmasına nail olmaq, vergi nəzarətinin artırılması və vergi inzibatchılığının təkmilləşdirilməsidir. Hər bir dövlətin mövcud olmasında önəmli amil isə vergitutma sisteminin olmasıdır. Vergilərin ümumi xarakterini isə büdcə sistemi müəyyənləşdirir. Bu məqsədlə də müvafiq icra hakimiyyəti orqanları büdcəyə daxil olan gəlirləri artırmaq üçün vergi siyasətini hazırlayıb təqdim edirlər. [21,s.42]

Hər bir vergi ödəyicisinin əsas vəzifələrindən biri vergiləri vaxtında ödəməkdir. Həmçinin də vergilərin yığılması və tutulmasının qanunvericilik və digər normativlərin şərtlərinə uyğun şəkildə həyata keçirilməsidir. Hər bir vergi ödəyicisi əldə etdiyi gəlirdən eyni bir vergi növü üzrə yalnız bir dəfə vergiyə cəlb oluna bilər.

Vergi daxilolmaları anlayışı vergi ödəyicisinin mülkiyyətində olan vəsaitlərin büdcəyə cəlb olunması nəticəsində meydana çıxır. Azərbaycan Respublikasının büdcədəki gəlirlərinə vergidən daxil olan gəlirlər, qeyri-vergi gəlirləri, transfertlər aid edilir. Ölkəmizdə həyata keçirilən vergi siyasətinin əsas məqsədi isə qeyri-neft sektorundan daxil olan vəsaitlərin həcmnin artırılmasıdır. Bu səbəbdən də həmin sahənin inkişaf etdirilməsi zəruri hal olmuşdur. Bu gün ölkəmizdə vergi yükü dünya ölkələri ilə müqayisədə daha yaxşı vəziyyətdədir. Respublikamızda dövlət tərəfindən həyata keçirilən əlverişli maliyyə siyasətinin də əsas elementi vergilər hesab olunur. [23,s.110]

Dünya təcrübəsindən də aydın olur ki, büdcəyə vergidən daxil olan vəsaitləri artırmaq üçün bəzi məsələlərə diqqət yetirmək lazımdır. Bu məsələlərə aşağıdakıları misal göstərmək olar.

-vergi ödənişlərinin ödənilməsi ilə bağlı olan öhdəliklər icbari vergi qanunları ilə tənzimlənir. Eyni zamanda burada hüquqi öhdəliklər də nəzərə alınır.

-vergi öhdəliklərinə həm də vergi ödəyən şəxsin vəzifələrini birləşdirən mürəkkəb bir münasibət kimi də baxmaq olar.

Vergi Məcəlləsində və həmçinin də digər normativ aktlarda vergidən daxil olan vəsaitlər, bir tərəfdən vergiləri tənzimləyən hüquq normalarının məcmusunu, digər tərəfdən isə vergilərin tutulması və ödənilməsi zamanı yaranan iqtisadi münasibətləri özündə birləşdirir.

Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsinə görə hər bir vergi ödəyicisinin qanunla müəyyənləşdirilmiş formalarda vergini ödəmək öhdəliyi vardır. Bu öhdəliyinin hüquqi əsasları, şərtləri, yerinə yetirilmə qaydalarının hamısı Vergi Məcəlləsində əks olunmuşdur. [22,s.2]

Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin verdiyi məlumata əsasən dövlət büdcəsinin mədaxili 2017-ci il üzrə 16446,9 mln. manat, xərcləri isə 17588,3 mln. manat olmuşdur. 2017-ci il üzrə dövlət büdcəsinin mədaxili 16766,0 mln. manat proqnoza qarşı 16446,9 mln. manat olmuşdur. Yəni 98,1 faiz icra olunmuşdur. Azərbaycan Respublikasının Vergilər Nazirliyi xətti ilə daxilolmalar isə 6972,0 mln. manat yəni proqnoz 91,2 faiz icra olunmuşdur.

Həmin vəsaitin 74,5 faizi yəni 5192,7 mln. manatı qeyri-neft sektorundan daxilolmaların payına düşür.

2017-ci il üzrə Dövlət Gömrük Komitəsi xətti ilə büdcəyə 2608,8 mln. manat vəsait daxil olmuşdur. Bu o deməkdir ki proqnoz 115,9% icra olunmuşdur.²

Son 5 ildə tədiyyələr üzrə vergi daxilolmalarına nəzər saldıqda, ayrı-ayrı vergi növlərinə görə müxtəlif rəqəmlər müşahidə edilir. Bu rəqəmləri cədvəldə aydın görmək olar.

² <http://www.maliyye.gov.az/node/2117>

Cədvəl 2.3: 2014-2017-ci illərdə tədiyyələr üzrə vergi daxilolmaları³

Vergi daxilolmaları	2014	2015	2016	2017
Fiziki şəxslərin gəlir vergisi	882,0	982,0	957,0	1140,0
Hüquqi şəxslərin mənfəət (gəlir) vergisi	2 217,0	2211,0	1806,6	2068,0
Hüquqi şəxslərin torpaq vergisi	48,0	48,0	50,0	50,0
Hüquqi şəxslərin əmlak vergisi	132,0	148,0	174,2	178,0
Əlavə dəyər vergisi	2139,0	3456,0	3336,0	4002,0
Aksiz	784,5	684,0	637,0	608,0
Sadələşdirilmiş vergi	130,0	145,0	280,0	313,0
Yol vergisi	49,5	67,6	87,0	89,0
Mədən vergisi	116,0	116,0	107,2	111,0

³<http://www.maliyye.gov.az/sites/default/files/Budce-16-11-2016.pdf>

Gömrük rüsumları	330,0	348,4	348,0	454,0
------------------	-------	-------	-------	-------

Cədvələ nəzər saldıqda müşahidə edirik ki, son 4 il ərsində vergi daxilolmaları artım göstərmişdir. Bəzi vergidaxilolmalarında sabit rəqəmlər nəzərə çarpsa da, əsas vergi növləri üzrə büdcə daxilolmaları çoxalmışdır. Vergidaxilolmaları müxtəlif vergi növləri üzrə iqtisadi artıma müsbət şəkildə təsir edir.

Fiziki şəxslərin gəlir vergisi üzrə 2017ci il üzrə daxilolmalar 1140,0 mln. manat olmuşdur ki, bu da cari ilin proqnozu ilə müqayisədə 60,0 mln. manat və ya 5,6 faiz çox hesab olunur. Fiziki şəxslərdən gəlir vergisinin bu artımının səbəbi xüsusilə son zamanlarda iqtisadiyyatda yeni iş yerlərinin açılması, orta aylıq əmək haqqıda artım müşahidə olunması ilə əlaqədardır.

Hüquqi şəxslərin mənfəət vergisi üzrə daxilolmalar isə 2017ci il üzrə 2068,0 mln. manat olmuşdur ki, bu da cari ilin proqnozu ilə müqayisədə 153,4 mln. manat və ya 8,0 faiz çoxdur 2068,0 mln. manat məbləğin 66,9 faizi və ya 1383,0 mln. manatı qeyri-neft sektoru, 33,1 faizi və ya 685,0 mln. manatı isə neft sektorunun payına düşmüşdür.

Əlavə dəyər vergisi üzrə daxilolmalar 2017-ci il üzrə 4002,0 mln manat müəyyən olmuşdur ki bu cari proqnoz ilə müqayisədə 2.5 faiz çoxdur. Əlavə dəyər vergisi üzrə daxilolmaların 90 faizi qeyrineft sektorunun, yerdə qalan 10 faizi isə neft sektorunun payına düşür. Buradan da aydın olur ki, əlavə dəyər vergisi üzrə artım əsasən qeyri-neft sektoru üzrə baş verir.

Sadələşdirilmiş vergi üzrə daxilolmalar 2017ci il üzrə 313,0 mln. manat müşahidə olunmuşdur ki, bu məbləğ 2016-cı ilin proqnozuna nisbətən 13,0 mln. manat və ya 4,3 faiz çox hesab olunur. Göstərilən artıma səbəb kimi sadələşdirilmiş vergi ödəyicilərinə daha rahat vergi mühitinin yaradılması eyni zamanda vergi tutulan dövriyyə məbləğinin yüksəldilməsi hesab olunur.

2017-ci il üzrə 111,0 mln. manat daxilolma isə mədən vergisindən olmuşdur. Bu rəqəm 2016- cı ilin proqnozuna nisbətən 0,7 faiz artım və ya 0,8 mln. manat çox hesab olunur. Bu məbləğin 93,7 faizi neft sektorunun, 6,3 faizi isə qeyri-neft sektorunun payına düşür.

Hüquqi şəxslərin əmlak vergisi üzrə daxilolmalar 178,0 mln. manat hesablanmışdır ki, (2017-ci il üzrə) bu da əvvəlki dövrün proqnozu ilə müqayisədə 2,2 faiz çoxdur. Qeyd olunan məbləğin də çox faizi qeyri neft sektoru üzrə daxilolmaların payına düşür.

Hüquqi şəxslərin torpaq vergisi üzrə daxilolmalar isə 50,0 mln. manat olmuşdur ki, bu da demək olar ki əvvəlki ilin proqnoz məbləği ilə eyni dərəcədədir.

Cədvəl:2.4 Azərbaycan Respublikasında 2010-2017-ci illərdə vergilərin ÜDM-də və büdcə daxilolmalarında xüsusi çəkisi

Göstəricilər									
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1	ÜDM (mlrd.manat)	41,6	50,1	54,1	57,7	59,0	54,4	59,9	70,1
2	Vergi daxilolmaları (mlrd.manat)	4,3	5,5	6,03	6,7	7,1	7,1	7,0	7,0
3	Vergilərin ÜDM-də xüsusi çəkisi,%	10,3	11,0	11,1	11,6	12,0	13,0	11,6	9,9

Verilən məlumatlara əsasən 2017-ci ildə ölkənin ümumi daxili məhsulu əvvəlki illə müqayisədə 0,1 faiz artaraq 70,1 mlrd manata çatmışdır. Qeyd olunan məbləğin 62,8 faizi iqtisadiyyatın qeyri-neft sahələrində, 37,2 faizi isə neft-qaz sektoruna aid edilmişdir.

2017ci il üzrə vergi daxilolmalarının həcmi 7,0mlrd olmuşdur. Vergilərin ÜDM-də xüsusi çəkisi isə 9.9 faizə bərabər olmuşdur.

Verilən proqnozlara əsasən 2019-2020-ci illərdə Azərbaycanda illik ümumi daxili məhsul istehsalının (ÜDM) artımının 3,5% səviyyəsində olacağı proqnozlaşdırılır. Məlumatlara görə ÜDM səviyyəsi gələn il 2% (nominal həcm 44 mlrd. dollar), 2019-cu ildə 3,5% (47 mlrd. dollar), 2020-ci ildə 3,5% (48 mlrd. dollar) artacaqdır.

Proqnozların belə səviyyədə olmasına “Şahdəniz-2” qaz yatağından nəqlin başlanması səbəb olmuşdur. Həmçinin də, investisiyaların qeyri-neft sektoruna yatırılması, iqtisadiyyata inkişafı və inflyasiyanın sürətinin azalmasının istehsalın artmasına şərait yaradacağı gözlənilir.

Azərbaycan iqtisadiyyatına yatırılan investisiyaların həcmnin 2017-ci ildə 5,5%, 2018-ci ildə 3,5%, 2019-cu ildə 2,5%, 2020-ci ildə isə 2,5% artacağı da proqnoz olunur.

Mütəxəssislərinin fikrinə görə, Azərbaycanda 2016-cı ildə 12,4% olan orta illik inflyasiya 2017ci ildə 9%-dək geriləmişdir. İllik inflyasiyanın 2018-ci ildə isə 7%, olacağı gözlənilir.

Həmçinin bildirilir ki, 2017-2020-ci illərdə Azərbaycan xarici ticarət dövriyyəsində müsbət saldonu qoruyacaqdır.

Ümumiyyətlə həm Beynəlxalq Valyuta Fondu, həm də digər beynəlxalq qurumların proqnozlarında gələcək dövrlərdə Azərbaycan iqtisadiyyatında artımın

qeydə alınacađı xüsusi vurđulanır. Xüsusilə 2018-ci ildə iqtisadi artımın bərpa s z nl nir. Bu artımın bərpa edilməsi sadəcə neftin qiymətinin sabitləşməsi ilə deyil, həmçinin ümumi daxili məhsulda qeyri-neft sektorunun payının yüksəlməsi ilə də bađlı olacaqdır.

2.3 Vergi sisteminin səmərəliliyinin müəyyən edilməsi və onun qiymətləndirilməsi

Hər bir dövlət öz iqtisadi vəzifələrini icra etməklə, qarşıya qoyulmuş məsələlərin həllində əsasən maliyyə vasitələrindən istifadə edir və bu işdə xüsusilə vergi siyasəti vacib rol oynayır.

Vergi sisteminin səmərəli şəkildə qurulmasında milli iqtisadiyyatın inkişafının böyük təsiri vardır. Milli iqtisadiyyatın inkişafı isə vergi siyasətindən asılıdır. Bu gün respublikamızda bazar iqtisadiyyatının formalaşdırılması və dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyası istiqamətində aktiv vergi siyasəti həyata keçirilir.

Azərbaycan Respublikasında aparılan vergi siyasəti vergi sisteminin səmərəli təşkil olunmasına, investisiya qoyuluşlarının artırılmasına, rezident və rezident olmayan ödəyicilər arasında vergi yükünün bərabərləşdirilməsinə, iqtisadi potensialın artırılmasına və əhalinin maddi durumunun yüksəldilməsinə yönəldilmişdir.

Vergi sisteminin səmərəliliyinin artırılması istiqamətində bəzi islahatlar həyata keçirilmişdir. Vergi sistemində aparılan islahatlar ayrı-ayrı vergi növlərinin müəyyənlişməsi, vergilərin toplanması, vergi dərəcələrinin müəyyənlişdirilməsi ilə bağlıdır.[24,s.35]

Burada Vergi Məcəlləsinin əsas məqsədi aşağıdakı vəzifələrin həyata keçirilməsinə nail olmaqdır:

- vergi sisteminin vahidliyinin bərqərar olunması,
- verginin bütün elementlərinin əlaqəsinin vahid mexanizminin təşkili;
- dövlətin və sahibkarların maraqlarının qorunması;
- hüquqpozmalara görə məsuliyyət sistemi mexanizminin təkmilləşdirilməsi.

Vergi Məcəlləsi vergi orqanları ilə vergi ödəyiciləri arasındakı qarşılıqlı münasibətləri yeni səviyyəyə çıxaran bütün prosesual halları nəzərə alır.

Səmərəli vergi sistemi dedikdə iqtisadi səmərəliliyini nisbətən az itirmiş vergi sistemi başa düşülür. Həmçinin də səmərəli vergi sistemi az yük qoyan vergi sistemidir. Eyni məbləğdə gəlirləri digər vergi sistemlə müqayisədə vergi ödəyiciləri üçün ən az xərc hesabına artıran vergi sistemi səmərəli sayıla bilər. Vergilərin vergi ödəyiciləri üçün zərərlərinə vergi ödənişinin özünü, inzibati yükünü, itirilmiş iqtisadi səmərəni aid edə bilərik. Vergilər stimulları dəyişirlər və nəticədə itirilmiş iqtisadi səmərəyə səbəb olurlar.

Vergidən meydana gələn itirilmiş iqtisadi səmərə dövlət gəlirlərinin artdığı halda vergi ödəyicilərinin iqtisadi rifahının aşağı düşməsi deməkdir. Vergi qanunlarına əməl edilməsi itirilmiş iqtisadi səmərənin növlərindən biri hesab olunur.

Vergi sisteminin inzibati yükü isə onun meydana gətirdiyi qeyri-səmərəliliyin bir hissəsidir. Sübut olunmuşdur ki, sahibkarın vergi yükünün artması zamanı vergi sisteminin səmərəliliyi əvvəl yüksək sürətlə artır və öz maksimumuna çatır, daha sonra isə kəskin şəkildə azalmağa başlayır. Bu zaman büdcə sisteminin itkilərini bərpa etmək qeyri-mümkün vəziyyətdə olur. Ona görə ki belə olan halda sahibkarların müəyyən hissəsi dağılır və ya fəaliyyət istiqamətini dəyişdirirlər. Başqa bir qrup hissəsi isə qanuni olmayan yollara əl ataraq vergi ödəmələrini azaltmağa çalışırlar. Nəticə etibarilə pozulmuş istehsalı bərpa etmək çox çətin vəziyyətə gəlib çıxır.

Amma mütləq qeyd etmək lazımdır ki vergi ödəmələrindən yayınmağın asan yolunu tapan vergi ödəyiciləri əvvəlki səviyyəyə qayıtsa belə vergini tam həcmdə ödəməyəcəklər. Elə bu səbəbdən də sahibkarın optimal vergi yükü məsələsi həm inkişaf etmiş və həm də inkişaf etməkdə olan istənilən vergi sisteminin qurulmasında və təkmilləşməsində vacib rol oynayır.

Əlverişli vergi sisteminin yaradılmasında vacib prinsiplər həm də dövlətin və sahibkarların maraqlarını nəzərə alan, istehsalın genişləndirilməsi və müasirləşməsinə şərait yaradan vergi qoymanın iqtisadi prinsipləri hesab olunur.[25,s.3]

Vergi sisteminin inkişaf iqtisamətlərinin strateji cəhətdən müəyyənləşdirilməsi dövlətin iqtisadi siyasətinin əsas tərkib hissəsi sayılır. Vergi sistemləri fərqli olduğu üçün onları təşkil edən iqtisadi, hüquqi prinsiplər də bir –birindən kəskin şəkildə fərqlənirlər. Hər bir vergi sistemi dövlətin bəzi xüsusiyyətlərini özündə əks etdirməlidir. Bunun üçün aşağıdakıları qeyd etmək olar:

-mövcud vergi dərəcələrinin aşağı salınması metodu ilə iqtisadiyyatın inkişafını ləngidən bir sıra amillər ilə mübarizə. Bura aiddir- işsizlik, inflyasiya, iqtisadi artımın azalması və s.

-iqtisadiyyatda müəyyənleşmiş vergi dərəcələrinin aşağı salınması.

-ölkədə səmərəli vergi mühitinin yaradılması.

Vergi sisteminin əlverişliliyini artırmaq üçün ilk növbədə onun maddi-texniki bazasını inkişaf etdirmək lazımdır. Hər bir ölkənin vergi sisteminin maddi-texniki bazası onun dövlət büdcəsinin hesabına yaranır. Burada səmərəlilik prinsipi əsas şərt kimi götürülməlidir. Həmçinin də vergi sisteminin öz funksiyalarını yerinə yetirə bilməsi üçün zəruri bazanın təşkili təmin olunmalıdır. [26, s.65-69]

Hər bir ölkədə vergi inzibatçılığı vergi sisteminin çevik və əlverişli fəaliyyətini təmin edən əsas element sayılır. Hər bir dövlətin maliyyə təminatının dayanıqlı olması üçün yığılan vergilərin və digər ödənişlərin büdcəyə vaxtında və düzgün şəkildə ödənilməsini təmin edən sistem yaradılmalıdır. Bu vəzifənin həyata keçirilməsi vergi inzibatçılığının qarşısında duran əsas məsələlərdən hesab olunur.

Vergitutma sahəsində vergi münasibətlərinin mikro şəkildə idarə olunması mövcud qanunvericilik normalarının tətbiq olunmasını, yığılan vergilərin düzgün şəkildə büdcəyə köçürülməsini nəzərdə tutur.

Vergi inzibatçılığının reallaşdırılması üzrə dünya praktikasında üç əsas metoddan istifadə olunur. Bu metodlara aiddir:

-vergi planlaşdırılması

-vergi tənziplənməsi

-vergi nəzarəti.

Qeyd olunan metodların hər biri müxtəlif formalarda həyata keçirilir. Və bu metodlar vergi öhdəliklərinin yerinə yetirilməsinə, vergi siyasətinin həyata keçirilməsinə, vergi nəzarətinin gücləndirilməsinə, vergi sisteminin tənziplənməsinə yönəldilir. Vergi inzibatçılığının müəyyənləşməsi və həyata keçirilməsində bəzi prinsiplər əsasında həyata keçirilir. Bu prinsiplərə qanunilik, şəffaflıq, səmərəlilik, bərabərlik və s aiddir.[28,s.1]

Mütləq şəkildə qeyd etməliyik ki ölkəmiz qısa bir vaxt çərçivəsində vergi quruculuğu sahəsində böyük bir inkişaf yolu qət etmişdir. Və bunun nəticəsidir ki bu gün Azərbaycanın vergi sistemi dünya standartlarına uyğunlaşmış bir səviyyədə öz ödəyicilərinə xidmət göstərməkdədir. Elektronlaşma və müasir informasiya kommunikasiya sistemlərindən istifadə etməsinə görə Beynəlxalq Valyuta Fondu, Dünya Bankı, Beynəlxalq audit şirkətlərinin nümayəndə və ekspertləri ölkəmizi yüksək reytinglə qiymətləndirmişlər.

Bu gün Azərbaycanda yüksək rəqabət qabiliyyətli bir vergi sistemi fəaliyyət göstərməkdədir. Formalaşmış vergi sisteminin şəffaf və əlverişli olması istiqamətində cari dövrdə də əhəmiyyətli tədbirlər görülməkdədir. Görülən tədbirlər nəticəsində vergi xidmətləri inkişaf etdirilmiş, vergi prosedurları sadələşdirilmiş, əlverişli vergi mühiti yaradılmışdır. [29,s.181-185]

Bütövlükdə isə qeyd etməliyik ki, qeyd olunan bütün məsələlərin həlli vergi inzibatçılığı sisteminin təkmilləşdirilməsi ilə həyata keçirilə bilər. Bu isə öz növbəsində vergi nəzarəti sisteminin gücləndirilməsini, elektron xidmətlərin həcmnin genişləndirilməsini, vergi orqanları ilə vergi ödəyiciləri arasındakı münasibətlərin partnyorluq prinsipləri əsasında qurulmasını tələb edir. [30]

III Fəsil

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ SOSIAL-İQTİSADI İNKİŞAFINDA VERGİLƏRİN ROLUNUN ARTIRILMASI İSTİQAMƏTLƏRİ

3.1. Azərbaycan Respublikasında aparılan vergi siyasəti və vergi islahatlarının əsas istiqamətləri

Hər bir ölkədə vergi siyasətini formalaşdırmaq üçün ilk növbədə dünya təcrübəsi ilə yaxından tanış olmaq və onu araşdırmaq lazımdır. Əgər elmi cəhətdən əsaslanmış vergi siyasəti düzgün həyata keçirilərsə o zaman yüksək nəticələr əldə etmək mümkün olar. Dövlət tərəfindən həyata keçirilən vergi siyasəti məhsuldar qüvvələrin inkişafına və ölkədə səmərəli yerləşdirilməsinə yaxından kömək edir. Vergi siyasəti həmçinin dədigərdövlətlərlə iqtisadi əlaqələrin yaradılmasına, birgə siyasətin həyata keçirilməsinə şərait yaradır. Vergi siyasəti həm də iqtisadi inkişaf siyasətini reallaşdırmalıdır.

Vergi siyasətini təhlil edərkən onun prinsiplərini, subyektlərini, alətlərini və məqsədlərini fərqləndirmək lazımdır. Qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş şəkildə vergi siyasətinin hər bir subyektə vergi müstəqilliyinə malikdir. Vergi siyasəti həyata keçirilərkən dövlətin iqtisadiyyatın tənzimlənməsində iştirakı vergi dərəcələri, vergi güzəştləri və s. alətlərin köməyi ilə təmin olunur. [39,s.23]

Azərbaycan Respublikasının vergi xidməti Vergilər Nazirliyindən və onun tabeliyində olan ərazi vergi orqanlarından ibarət vahid bir sistemdir. Hər bir ölkənin iqtisadiyyatının inkişafı həmin ölkədə həyata keçirilən vergi siyasətindən əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. Hazırda ölkəmizdə bazar iqtisadiyyatının inkişafı, onun dünyaya inteqrasiyası istiqamətində aparılan iqtisadi siyasət çərçivəsində aktiv vergi siyasəti həyata keçirilir.

Respublikamızda həyata keçirilən vergi siyasəti vergi dərəcələrinin aşağı salınmasına, vergi güzəştlərinin azaldılmasına, investisiya qoyuluşunun stimullaşdırılmasına, rezident və qeyri-rezidentlər arasında vergi yükünün

bərabərləşdirilməsinə, sahibkarlığın inkişafı üçün əlverişli şəraitin yaradılmasına və əhalinin rifahının yüksəldilməsinə yönəldilmişdir. [40,s.1]

Azərbaycan Respublikasında vergi sisteminin yaradılması və formalaşdırılmasında xarici ölkələrin təcrübələri nəzərə alınmışdır. Elə bu səbəbdən də ölkəmizin mövcud vergi sistemi strukturu və quruluş prinsiplərinə görə , dünya iqtisadiyyatındakı vergitutma sistemlərinə uyğun gəlir.

Vergi siyasəti həmçinin hər bir ölkənin iqtisadi və sosial inkişafını təşkil edən büdcə gəlirlərinin formalaşmasında da mühüm rol oynayır. Vergi siyasətinin həyata keçirilməsi zamanı büdcənin tənzimlənməsi, planlaşdırılması və ona nəzarətin qanunla müəyyənlanmış hüquq normaları reallaşdırılır. Bu zaman dövlətlər vergi siyasətində fiskal, bölüşdürücü, tənzimləyici və nəzarətedici funksiyalardan istifadə edirlər.

Dövlətin öz sosial-iqtisadi siyasətini həyata keçirməsi üçün gəlirləri büdcəyə tam və vaxtında səfərbər etmək, əhalinin müxtəlif təbəqələri arasında gəlirlərin yenidən bölüşdürmək, və digər xüsusiyyətlər nəzərə alınmaqla iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələrinin tənzimlənməsinə şəraitin yaradılması vergi sisteminin əsas vəzifələri hesab olunur. [41,s.5]

Bazar iqtisadiyyatına keçidin mühüm şərtlərindən sayılan vergi münasibətlərinin tənzimlənməsi və dünya standartlarına uyğun vergi sisteminin formalaşması eyni zamanda aktiv vergi siyasətinin aparılması ümümmili lider Heydər Əliyevin müəyyənləşdirdiyi iqtisadi strategiyanın tərkib hissəsi olmuşdur. Azərbaycanda iqtisadi islahatlar dərinləşdikcə vergi sahəsində qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi zəruri hala çevrilmişdi artıq. Qeyd olunan dövrə qədər qəbul olunan bütün normativ aktlar vergi sistemini ümumilikdə yox, onun ayrı-ayrı sahələrini əhatə edirdi. Təbii ki bu da vergi sisteminin vahid formada idarə olunmasına maneələr yaradırdı.

Qeyd etdiyimiz problemlərin həll olunması artıq vergi sisteminin vahid qanunvericilik bazası əsasında tənzimlənməsini və idarə olunmasını zəruri edirdi.

Bu gün dünya praktikasından daaydın olur ki, tam ədalətli şəkildə vergi sisteminin, vergi qanunvericiliyinin formalaşdırılmasınahələ heç bir ölkədə tam nail olunmamışdır. Əsası Heydər Əliyev tərəfindən qoyulan və prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilən vergi siyasəti nəticəsində vergi qanunvericiliyi daimi olaraq təkmilləşdirilir və lazımdəyişikliklər aparılır. Ölkə Prezidentinin vergi sistemini təkmilləşdirmək, vergini Avropa standartlarına çatdırmaq,bazanı genişləndirmək istiqamətində verdiyi tapşırıqlar bu gün vergi sisteminin inkişaf etməsindəəsas rol oynayır.

Dövlət başçısının verdiyi tapşırıqlar əsasən, vergi orqanları ilə vergi ödəyiciləri arasında innovativ elektron əlaqələrin yaradılmasından, müasir informasiya-kommunikasiya sistemlərinin qurulmasından və bu istiqamətdə davamlı işlərin görülməsindən ibarətdir.

Artıq 2016-cı ildən başlayaraq vergi sahəsində əsaslı islahatlarınhəyata keçirilməsinə başlanılmışdır. “Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə strateji yol xəritəsinin başlıca istiqamətləri” həmçinin də “Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlıq səviyyəsində istehlak mallarının istehsalına dair Strateji Yol Xəritəsi”ndə yeni dövr üçün vergi sisteminin qarşısında duran vacib vəzifələr öz əksini tapmışdır. Burayavergi orqanları ilə vergi ödəyiciləri arasında qarşılıqlı etinmənin və şəffaflığın artırılması, vergi ödəyiciləri üçün əlverişli şəraitin qurulması istiqamətində islahatların davam etdirilməsi, vergilərin stimullaşdırılması və vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsi aiddir.

Bu istiqamətdə atılan mühüm addımlardan biri də Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 4 avqust tarixi ilə təsdiq edilmiş “2016-cı ildə vergi sahəsində aparılacaq islahatların istiqamətləri” sərəncamınının qəbul olunmasıdır.Bu sərəncam keçən il həyata keçirilən islahatların əsas konturlarını müəyyənləşdirmişdir.

Eyni zamanda vergi risklərinin və vergidən yayınma hallarının aşkarlanması məqsədilə “risklərin idarə edilməsi” kimi innovativ alətlər sisteminin uğurla tətbiq olunması həyata keçirilmişdir. Həmçinin də elektron auditin tətbiqi dairəsi genişləndirilmiş, vergi yoxlamalarının həyata keçirilməsi ilə bağlı qanunlar daha da təkmilləşdirilmiş, elektron xidmətlərin həcmi genişləndirilmiş, “Tax free” sisteminin tətbiqinə başlanılmışdır. “Tax free” sisteminin tətbiqi ölkəyə turist axınının artmasında böyük rol oynamaqdadır.

OECDnin Qlobal Forumunun Qiymətləndirmə Qrupu 2016-cı ildə Azərbaycan Respublikasının vergi sistemində olan şəffaflığın və məlumat mübadiləsinin dünya standartlarına uyğunluğu ilə bağlı hesabat qəbul etmiş və ölkəmizi yüksək reytinglə qiymətləndirmişdir. Əlavə olaraq qeyd etmək lazımdır ki, bu gün vergi sistemində intizamlı vergi ödəyicilərinə “yaşıl dəhliz” prinsipi əsasında fərdi və sürətli müasir texnologiyalara əsaslanan xidmətlər göstərilir. “Yaşıl dəhliz” prinsipinin tətbiqi vergi sistemində şəffaflığın artırılmasına, həmçinin də vergi orqanları və sahibkarlar arasında münasibətlərin yeni müstəviyə qaldırılmasına şərait yaradır.

Vergi sahəsində aparılan geniş islahatlar sahibkarların gəlir imkanlarının artırılmasına da şərait yaradır. Bu gün vergi sistemində aparılan islahatların əsasını vergi yükünün azaldılması və inzibətçiliyin asanlaşdırılması təşkil edir. İslahatlar istiqamətində görülən işlər əsasən sahibkarlığın stimullaşdırılmasına, ticarətdə rəqabət mühitinin yaradılmasına, vergidən yayınma hallarının və digər neqativlərin aradan qaldırılmasına yönəldilmişdir.

Keçən dövrdə vergi ödəyicilərinə xidmət strukturlarının fəaliyyətinin mühüm hissəsini vergilərin məcburi yığılmasından könüllü ödənilməsinə keçid prinsipini rəhbər tutaraq vergi ödəyicilərinin məlumatlandırılması, onlara keyfiyyətli xidmətin göstərilməsi, həmçinin vergilərin təbliği ilə bağlı tədbirlər planı təşkil etmişdir.

MDB-də ilk dəfə Azərbaycanda ƏDV depozit hesabı yaradılmışdır. ƏDV depozit hesabının yaradılması nəticəsində dövlət tərəfindən ƏDV-nin ödənilməsinə nəzarət artırılmış və vergidən yayınma hallarının azalmasına səbəb olmuşdur. Həmçinin ƏDV depozit hesabı əməliyyatların nağdsız şəkildə aparılmasını nəzərdə tutur. Bu isə nağd aparılan hesablaşmaların məhdudlaşdırılmasına şərait yaradır.

Elektron hökumətin qurulması istiqamətində aparılan işlərdən biri də “Avtomatlaşdırılmış Vergi İnformasiya Sistemi (AVİS)” layihəsinin tətbiqi olmuşdur. Layihənin tətbiqi vergi sistemində mühüm texnoloji dəyişikliklərə səbəb olmuşdur. Bu gün nəinki MDB ölkələri həm də Şərqi Avropada Azərbaycanın vergi xidməti ən müasir informasiya texnologiyasına malik bir orqan hesab olunur. Bu sistem 2006-cı ilin əvvəllərindən tətbiq olunur. Sistemin tətbiqi nəticəsində vergi inzibətçılığı daha da təkmilləşdirilmiş, sənəd dövriyyəsi elektronlaşdırılmış, nəticədə daha operativ və çevik vergi nəzarətinin qurulmasına nail olunmuşdur.

Həmçinin burada “bir pəncərə” sistemini də qeyd etmək lazımdır. Bu sistem məlumatların vahid mərkəzdə cəmləşdirilməsini, vergi qeydiyyatı eləcə də digər inzibati qeydiyyatların sinxronlaşdırılmasını nəzərdə tutur.

Görülən tədbirlərdən biri də vergi sistemi və digər sahələrin müasirləşdirilməsi və beynəlxalq standartlara uyğunlaşması istiqamətində 2011-ci il 23 may tarixində Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Dövlət orqanlarının elektron xidmətlər göstərməsinin təşkili sahəsində bəzi tədbirlər haqqında” fərmanı və Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin “Mərkəzi icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən konkret sahələr üzrə elektron xidmətlər göstərilməsi Qaydaları” həmçinin də 2011-ci il 24 noyabr “Elektron xidmət növlərinin Siyahısı”nın təsdiq edilməsi haqqında” qəbul edilmiş qərar olmuşdur.

2011-ci ildə qəbul edilmiş “2011-2015-ci illərdə vergi orqanları tərəfindən vergi ödəyicilərinə göstərilən xidmətlərin inkişafı Konsepsiyası” vergi ödəyicilərinə xidmətin genişləndirilməsi və keyfiyyətinin artırılması istiqamətində görülən tədbirlərdən biri olmuşdur. Qeyd olunan konsepsiyanın əsas məqsədi vergi

ödəyiciləri ilə partnyorluq və qarşılıqlı əməkdaşlıq prinsipləri əsasında əlaqələrin qurulması, modern informasiya texnologiyalarından istifadə edilməsi və vergi qanunvericiliyinə könüllü əmələmə prosesinin inkişaf etdirmək olmuşdur.

Ölkə Prezidentinin 2012-ci il 29 dekabr tarixli təsdiq edilmiş fərmanı ilə “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyası həyata keçirilmişdir. Konsepsiyanın həyata keçirilməsi nəticəsində iqtisadi sistemin rəqabət qabiliyyətinin artması məqsədi ilə yavaş yavaş passiv vergi siyasətindən aktiv vergi siyasətinə keçid təmin olunacaq, vergi dərəcələrinin optimallaşdırılması istiqamətində görülən işlər sahibkarlıq fəaliyyəti üçün əlverişli mühit yaradılmasına kömək edəcəkdir. Həmçinin əlavə olaraq, vergi dərəcələrinin və məcburi dövlət sosial sığorta haqlarının strukturunun eyni zamanda gömrük rüsumlarının optimallaşdırılması istiqamətində həyata keçiriləcək islahatlar sahibkarlıq fəaliyyəti üçün əlverişli mühitin yaradılmasına kömək edəcəkdir.

Sənayeləşmə siyasəti və qeyri-neft sektorunun inkişafı istiqamətində görülən işlər sırasında biznes və investisiya mühitinin yaxşılaşdırılmasının da mühüm əhəmiyyəti vardır. Xüsusilə də son dövrlərdə dövlət regionların iqtisadi inkişafına diqqəti daha da artırır. Və nəticədə bu sahədə əhəmiyyətli dəyişikliklərin baş verməsinə zəruriyyət yaranmışdır.

Həmçinin 2017-ci ildə Vergi Məcəlləsinə edilmiş dəyişikliklər və əlavələr artıq öz müsbət nəticələrini göstərməkdədir. Həyata keçirilən vergi islahatları öz növbəsində sahibkarlıq fəaliyyətinin genişlənməsinə, vergi yükünün aşağı düşməsinə, ölkədə əlverişli biznes mühitinin yaranmasına, qeyri-neft sektorunun inkişafına stimül verməkdədir.

Ölkədə vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsi istiqamətində görülən işlərin nəticəsidir ki sahibkarlara böyük güzəştlər yaradılmış, biznes üçün əlverişli şərait qurulmuşdur. Hazırda Vergilər Nazirliyi tərəfindən vergi ödəyiciləri üzərində bir çox operativ nəzarət tədbirləri dayandırılmışdır. Təbii ki bu da öz növbəsində yeni sahibkarlıq subyektlərinin yaranmasına mühüm təsirini göstərmişdir. Statistik

məlumatlara əsasən ölkədə yeni yaradılan iş yerlərinin əsas hissəsi sahibkarlıq subyektlərinin payına düşür. Bu da aparılan islahatların müsbət nəticəsi hesab oluna bilər.

Həmçinin qeyd etməliyik ki pərakəndə ticarət və ictimai-iaşə fəaliyyəti ilə məşğul olan sahibkarlıq subyektləri tərəfindən malların təqdim edilməsi üzrə qeyri-nağd əməliyyatlara vergi güzəştlərinin tətbiq olunması və keçirilmiş vergi nəzarəti tədbirləri nəticəsində sahibkarlara hesablanmış vergi və maliyyə sanksiyalarının ödəmə müddətindən tez ödənilməsinə görə güzəştlərin tətbiqi mexanizmləri işlənilib hazırlanmışdır.

Eyni zamanda isə, istehsal sahəsi, daşınmaz əmlakı və işçi qüvvəsi ilə Bakı və Sumqayıt şəhəri istisna olmaqla, digər regionlarda ixrac yönümlü məhsulların istehsalı ilə məşğul olan ixracatçılara, eləcə də müəyyən edilmiş şərtlər daxilində özəlləşdirilən dövlət müəssisələrinin əmlak vergisi üzrə növbəti üç il müddətinə vergi güzəştlərinin tətbiqi ilə əlaqədar mexanizmlər də işlənilib hazırlanmışdır.

Ölkənin sosial-iqtisadi siyasəti nəzərə alınmaqla işçi qrupu tərəfindən güzəştlərinin və azadolmalarının monitorinqinin aparılması, səmərəliliyinin müəyyən olunması, həmçinin də vergi qanunvericiliyində müvafiq dəyişikliklərlə bağlı layihə hazırlanıb təqdim olunmuşdur. Bu sənədlərdə vergi məbləği haqqında qəbzın əhatə dairəsinin genişləndirilməsi, hüquqi şəxslərin məlumat dəyişikliklərinin elektron qaydada həyata keçirilməsi, məlumat dəyişikliyi prosesinin asanlaşdırılması kimi məsələlər qeydə alınmışdır.

Ümumiyyətlə qeyd etməliyik ki Dünya Bankı, Avropa İttifaqı və bu kimi bir çox aparıcı qurumlar ölkəmizdə həyata keçirilən vergi islahatlarını çox yüksək qiymətləndirirlər. Bu vergi islahatlarını ölkədə həyata keçirilən digər islahatlardan fərqləndirən əsas xüsusiyyət onun fiskal və monitar siyasət, real sahədə aparılan işlərlə bilavasitə bağlı olmasıdır.

Müstəqillik əldə olunduqdan sonra həyata keçirilən kompleks islahatlar nəticəsində vergilərin yığılmasında yaranmış gerilik aradan qaldırılmış və bu

büdcəyə daxilolmaların həcmnin artmasına müsbət təsirini göstərmişdir. Nəticədə Azərbaycan Respublikasında sabit vergi sistemi yaradılmışdır.

Ümumi götürsək belə bir nəticəyə gələ bilərik ki, əsası Ulu öndər tərəfindən qoyulan və ölkə Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən uğurlu şəkildə davam etdirilən vergi siyasətinin əsas istiqamətlərini aşağıdakılar təşkil etmişdir: Bura daxildir- vergi dərəcələrinin azaldılması, vergitutma bazasının genişləndirilməsi, vergi güzəştlərinin verilməsi, vergi borclarının azaldılması, vergidən yayınma hallarının qarşısının alınması, vergi ödəyicilərinin hüquqlarının və həmçinin də onların hüquqi maraqlarının qorunması, sahibkarlığın formalaşması, iqtisadi inkişafa şərait yaradılması, ÜDM-də qeyri-neft sektoru üzrə büdcə gəlirlərinin xüsusi çəkisinin artırılması, nağdsız hesablaşmaların artırılması təşkil etmişdir.

Və bu gün Respublikamızda bazar iqtisadiyyatının tələblərinə uyğun vergi sisteminin yaranmasından 20 il keçməsinə baxmayaraq, onun təkmilləşdirilməsi və inkişafı istiqamətində davamlı işlər görülür, müəyyən boşluqların və çatışmazlıqların aradan qaldırılması məqsədilə geniş islahatlar həyata keçirilir.

3.2 Ölkənin sosial-iqtisadi inkişafında vergilərin səmərəliliyinin artırılması istiqamətləri

Ümumilli lider Heydər Əliyevin həyata keçirdiyi uğurlu siyasətin İlham Əliyev tərəfindən məharətlə davam etdirilməsi ölkədə formalaşan yeni inkişaf modelinin dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyasına, qloballaşma şəraitində respublika iqtisadiyyatının dayanıqlı inkişafına, əhalinin rifah halının daha da yaxşılaşmasına imkan verir.

Cari dövrdə xarici siyasətdə prioritet məqsədlərdən biri milli iqtisadiyyat ilə dünya iqtisadiyyatının intensiv inteqrasiyasını təşkil etməkdir. Məhz bu məqsədlə də Azərbaycan hökuməti xarici dövlətlər ilə iqtisadi əməkdaşlıq əlaqələrinin güclənməsinə önəm verir. Son illərdə dövlətçiliyin möhkəmləndirilməsi, demokratik cəmiyyət qurulması istiqamətində görülən işlər Azərbaycanın beynəlxalq nüfuzunu xeyli dərəcədə artırmışdır. Respublika iqtisadiyyatının hərtərəfli inkişafı, yüksək artım tempi həmçinin də aparılan islahatlar vergi sisteminin inkişafına təkan verərək, gələcək üçün yeni-yeni perspektivlər müəyyənləşdirmişdir.

Milli iqtisadiyyatın inkişafında əsas rol oynayan vergi xidməti orqanlarında görülən son təkmilləşdirilmə işləri, vergi xidmətinin Avropa standartlarına uyğunlaşdırılması tədbirləri nəticəsində vergi qanunvericiliyi və vergi inzibatçılığının qurulmasında bir sıra müvəffəqiyyətlər əldə edilmişdir. Bu gün Azərbaycanın vergi xidməti ölkənin iqtisadi qüdrətinin güclənməsinə öz töhfəsini verməkdədir. Bu səbəbdən də dövlət vergi siyasəti iqtisadi siyasətin mühüm tərkib hissəsi olaraq, iqtisadiyyatın tənzimlənməsində əsas amilə çevrilmişdir.

Respublikamızda bazar iqtisadiyyatının formalaşdırılması və onun dünyaya inteqrasiyası istiqamətində vergi siyasəti həyata keçirilir. Bu siyasətin əsas istiqamətlərinə vergi dərəcələrinin aşağı salınması, vergilərin sayının azaldılması, investisiya mühitinin yaradılması, vergi yükünün rezident və qeyri-rezidentlər arasında bərabərləşdirilməsi, vergi təbliğatı, vergi sisteminin təkmilləşdirilməsi,

vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsi tədbirləri, səmərəli nəzarət mexanizminin qurulması, vergi orqanlarının maddi-texniki bazasının əhəmiyyətli dərəcədə möhkəmləndirilməsi daxildir. [43,s.1,3]

Vergi sisteminin səmərəliliyinin artırılması həmçinin də iqtisadi inkişafı zəiflədən maneələrinin aradan qaldırılması məqsədilə dövlət vergi islahatları aparır.Çünki vergi orqanları ölkə daxilindəki bütün pul hərəkətinə,kommersiya sövdələşmələrinə nəzarət etmək gücündə deyildir.

Vergi orqanları vergi ödəyiciləri üzərində nəzarətin artırılması üçün bir sıra vəzifələr qoyurlar. Lakin bir müddət sonra vergi ödəyiciləri arasında vergi yükünün qeyri-bərabər bölüşdürülməsi haqqında fikirlər yaranmaga başlayır. Nəticədə bu da gəlirlərin gizlədilməsinə, vergidən yayınma hallarının artmasına və digər neqativ düşüncələrə səbəb olur. səbəb olur. Dövlət də bunların qarşısını almaq üçün yeni vergi islahatları aparmağa məcbur olur. Əsaslı vergi islahatları inkişaf etmiş ölkələrdə 5-7 ildən bir, fəaliyyətdə olan vergi normalarının dərin təhlili isə 2-3 ildən bir aparılır.

Dövlət vergilərdən inflyasiyanın qarşısının alınmasında,investisiyaların artırılmasında, iqtisadiyyatın sabitləşdirilməsində, məşğulluğun artırılmasında təsirli vasitə kimi istifadə edir.Vergi siyaəsəti həyata keçiriləndə büdcənin planlaşdırılması,tənzimlənməsi və nəzarətin qanunla müəyyənlanmış normaları reallaşdırılır. Vergi siyasəti həm də maliyyə vəsaitlərinin vergi sistemi vasitəsilə toplanmasının optimallaşdırılması məqsədini güdür. Dövlət orqanlarının iqtisadi cəhətdən əsaslandırılmış hüququ fəaliyyəti kimi vergi siyasəti həm də geniş təkrar istehsalın tələbatını təmin etməlidir. Vergi siyasətinin əsas məqsədi ödəyicilərdən vergilərin tutulma qaydalarını təmin etməklə bərabər vergitutmanın iqtisadi münasibətlərini hərtərəfli qiymətləndirməkdir.

Təsadüfi deyildir ki, ümummilli liderimiz cənab Heydər Əliyev “Biz bazar iqtisadiyyatını vergi yolu ilə tənzimləliyik” demişdir. Hər bir ölkənin uzunmüddətli inkişaf planlarının reallaşdırılmasının əsas şərtlərindən biri vergi

sisteminin sabitliyi və onun proqnozlaşdırıla bilən olması hesab olunur. Məlumdur ki, vergi sisteminin dayanıqlığı üçün təkmil qanunvericilik və hüquqi-normativ bazanın mövcudluğu lazımdır. Ölkəmizdə formalaşan vergi qanunvericiliyi ümummilli lider Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Bu gün Vergi Məcəlləsi iqtisadi reallığın tələblərinə adekvat olaraq təkmilləşdirilmişdir. Və Məcəllədə yer alan müddələrinin xeyli bir qismi vergi ödəyicilərinin hüquqlarının qorunmasına və təmin edilməsinə aid edilmişdir.

Hazırda iqtisadiyyatdakı inkişaf meyillərini sürətləndirmək və sahibkarlığa dövlət dəstəyini genişləndirmək məqsədilə ölkəmizdə vergi yükü azaldılmış, vergilərin sayı və dərəcələri optimallaşdırılmış, səmərəli vergi mühiti formalaşdırılmışdır.

Bu gün Azərbaycan Respublikasının vergi qanunvericiliyi tək fiskal məqsədlərə yox, eyni zamanda iqtisadiyyatın inkişafı, ayrı-ayrı sahələrin stimullaşdırılması, investisiyaların cəlbi kimi məqsədlərə də xidmət edir. Azərbaycanda həyata keçirilən vergi siyasəti həmçinin iqtisadi siyasətin mühüm tənzimləmə mexanizmlərindən biri hesab olunur.

Buraya həmçinin sənayenin innovasiyalar əsasında inkişaf olunmasını, kənd təsərrüfatı istehsalçılara vergi güzəştlərinin verilməsini, texnoparkların yaradılmasını, sosial xarakterli güzəştlər sistemini, bank sektorunun inkişafı üçün ayrı-ayrı dövrlərdə verilən vergi tətillərini, sosial qruplarının gəlirləri arasındakı bərabərsizliyin aşağı endirilməsi üçün verilən sosial yönümlü vergi güzəştləri və azadolmalarını və s. aid etmək olar.

Hazırda respublikamızın Avropaya inteqrasiyasının sürətləndirilməsi yönündə vergi sahəsində aparılan əsas istiqamətlərdən biri vergi qanunvericiliyinin Avropa İttifaqının qanunvericiliyinə uyğunlaşdırılmasını təmin etməkdir. Bu istiqamətdə ilkin mərhələdə Avropa İttifaqının dolaylı vergitutma sahəsində 7 direktivi üzrə əsas tələbləri təhlil edilərək müəyyənləşdirilmişdir. Vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsi vergi öhdəliklərinin həyata keçirilməsinin biznes üçün

sadələşdirilməsinə, eyni zamanda isə vergi nəzarəti prosesində inzibatçılığın müasirləşdirilməsinə əsaslanır. Qeyd olunan vəzifənin həyata keçməsi üçün vergi xidməti modernizasiya prosesindən keçmişdir.

Bu gün dünya təcrübəsində tətbiq olunan vergi tutmanın ən müasir yenilikləri ölkəmizdə milli vergi sistemində də tətbiq olunur. Dünya Bankının qiymətləndirməsinə əsasən aydın olmuşdur ki, ölkəmiz vergi ödəyicilərinin elektron qeydiyyatı sisteminin uğurlu tətbiq edilməsi üzrə dünyanın 12 aparıcı dövləti sırasındadır.

Vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsinin nəticəsidir ki bu gün ölkəmizdə sahibkarlar vergi orqanlarına getmədən bütün lazımı öhdəliklərini internetdən elektron şəkildə yerinə yetirirlər. Bu gün ölkəmizdə vergi bəyannamələrinin təqdim edilməsi, vergilərə müraciət imkanı, vergi öhdəliklərinin yerinə yetirilməsi və demək olar ki bütün proseslər elektron şəkildə həyata keçirilir.

Vergi ödəyicilərinin təxminən 90 faiz-ə yaxını öz bəyannamələrini elektron şəkildə təqdim edirlər. Texnoloji yeniliklər əsasında yaradılan “Asan İmza” layihəsi bugün dünyanın istənilən yerindən mobil telefondan istifadə etməklə sahibkarlara öz vergi öhdəliklərini yerinə yetirməyə imkan verir. Respublikamızda tətbiq olunan bu layihələr keçən il Avropa Parlamentində də təqdim olunmuşdur. “E-audit” “Asan İmza” kimi əhəmiyyətli layihələr təkcə regionda deyil, postsovet məkanında da ilk dəfə Azərbaycanda yaradılmışdır və bu çox ölkələrin marağına səbəb olmuşdur.

ƏDV inzibatçılığının müasirləşdirilməsi həmçinin də ƏDV-dən yayınma hallarının qarşısını almaq üçün ƏDV depozit hesabının yaradılması, elektron vergi hesab-fakturalarının tətbiqi, internet-bank sisteminin yaradılması, şəhadətnamə dublikatın onlayn göndərilməsi, GPRS sisteminin tətbiqi, vergi orqanları ilə elektron yazışma sisteminin təmin olunması və bu kimi texnoloji yeniliklər sayəsində ölkəmiz dünyada vergi sahəsində müasir texnologiyalardan istifadə edən ölkə kimi tanınmaqdadır.

Ölkəmiz vergi sisteminin təkmilləşdirilməsi və inzibatçılığın rəqabətqabiliyyətinin artırılması üçün dünya praktikasında tətbiq olunanyenilikləri daima diqqətdə saxlayır. Elə bu məqsədlə də Vergilər Nazirliyinin dünya ölkələri ilə beynəlxalq əlaqələri genişləndirilir.

Ölkəmizdə vergi orqanlarının qarşısında bəzi vəzifələr dayanır. Bura vergi ödəyiciləri ilə operativ dialoq qurmaq, problemlərin həll olunmasına həssas yanaşmaq, vətəndaşlara vergi məsələlərində yardım etməkdir edilir. Elə bu səbəbdən də, beynəlxalq təcrübənin yaxından öyrənilməsi, xarici ölkələrlə əlaqələrin inkişaf etdirilməsi, beynəlxalq və regional təşkilatlarla işgüzar əlaqələrin qurulması nazirliyinin prioritet istiqamətlərindəndir.

Bu gün Vergilər Nazirliyi respublikanın beynəlxalq siyasətinə uyğun olaraq xarici vergi orqanları ilə müxtəlif formatda əlaqələr yaradır. Nazirlik bu istiqamətdə dünyanın aparıcı beynəlxalq təşkilatları, həmçinin Avropadaxili Vergi Administrasiyaları Təşkilatının İcraiyə Komitəsinin üzvü kimi mütərəqqi təcrübələrin öyrənilməsinə və ölkəmizdə tətbiq olunmasına maksimum çalışır.

Respublikamız 2003-cü ildə “Vergi məsələləri üzrə qarşılıqlı inzibati yardım haqqında” OECD-nin və Avropa Şurasının birgə konvensiyasına qoşulmuşdur və bu istiqamətdə beynəlxalq təşəbbüsləri dəstəkləyir. İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatının (İƏİT) baş katibi Anxel Qurria 2014-cü ildə konvensiyaya düzəlişlər edilməsi haqqında protokol imzalanması zamanı respublikamızın bu sahədəki fəaliyyətini çox yüksək dəyərləndirmişdir.

Vergi siyasətinin beynəlxalq istiqamətinin həyata keçirilməsində çox mühüm sayılan məsələlərdən biri də beynəlxalq vergi sazişləridir. Belə ki ikiqat vergitutmanın aradan qaldırılması istiqamətində beynəlxalq səviyyədə müqavilələrin bağlanması həm ölkədə uğurlu investisiya mühitinin yaranmasına təsir edir, həm də vergidən yayınmanın qarşısının alınması üçün vergi orqanlarının qarşılıqlı çalışmasına şərait yaradır.

Əgər biz son 15 ilə nəzər salsaq görərik ki, vergi xidmətinin qarşısında dayanan vəzifələrin çoxu yerinə yetirilib. Həyata keçirilən tədbirlər, aparılan kompleks islahatlar vergilərin fiskal funksiyalarının yerinə yetirilməsinə müsbət təsir etmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən həyata keçirilən strategiyanın uğurlu nəticələridir ki, dövlət büdcəsinə vergilərin və digər daxilolmaların həcmi son 15 il ərzində 14 dəfəyədək - 2000-ci ildəki 510,4 milyon manatdan 2016-cı ildə 7 milyard 113,6 milyon manata qədər artmışdır. Burada qeyri-neft-qaz sektorundan daxilolmalar 14,4 dəfə artaraq 211,1 milyon manatdan 4 milyard 306,5 milyon, regionlardan daxilolmalar isə 14,8 dəfə artaraq 40 milyon manatdan 591,8 milyon manata yüksəlmişdir.

Xüsusilə qeyd etməliyik ki, əldə olunan bu nailiyyətlərin təməlində ilk öncə ümummilli lider Heydər Əliyevin uzaqgörən siyasəti və bu siyasətin uğurlu davamçısı cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi əsasında həyata keçirilən islahatlar, dövlət dəstəyi, böyük zəhmət dayanır.

Həyata keçirilən strateji planlardan biri də “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyası olmuşdur. Bu konsepsiya ölkəmiz qarşısında dünyanın inkişaf etmiş ölkələri sırasına daxil olmaq kimi bir vəzifə qoymuşdur. Təbii ki bu da ölkəmizdə yeni texnologiyalara əsaslanan həmçinin innovasiya yönümlü bilik iqtisadiyyatının yaradılmasını zəruri edir. Vergilər Nazirliyi tərəfindən qeyd olunan konsepsiyanın icrası məqsədilə 2013-2020-ci illər üzrə Strateji Plan təsdiq olunmuşdur.

Vergilər Nazirliyi tərəfindən təsdiq olunmuş strateji planda yüksək texnologiyalar əsasında vergi inzibatçılığının inkişaf etdirilməsi, onun səmərəliyinin təmin olunması, nağdsız ödənişlərin stimullaşdırılması, vergi tutma bazasının genişləndirilməsi, elektron auditin tətbiqi, elektron ticarətə nəzarət mexanizminin yaradılması, sahibkarlara göstərilən elektron xidmətlərin artırılması, ƏDV-nin tətbiqi mexanizminin təkmilləşdirilməsi, aksizlərin tətbiq mexanizminin

təkmilləşdirilməsi, vergi dərəcələrinin optimallaşdırılması, vergidən yayınma hallarının qarşısının alınması və təkmilləşdirilməsi prioritet istiqamətlər kimi qeydə alınmışdır.

Bu gün vergi administrasiyasında analitik və informasiya texnologiyalarından sərbəst istifadə etməyi bilən kadrların olması sayəsində vergi orqanları öz davamlı inkişaflarını və öz funksiyalarının uğurlu yerinə yetirirlər. Elə bu səbəbdən də Vergilər Naziriyi kadr strukturunun təkmilləşdirilməsinə böyük önəm verir. Hətta bu məqsədlə Avropa İttifaqı, xüsusilə Fransa və İspaniya vergi administrasiyaları ilə birlikdə tvinning layihəsinin də reallaşdırılmasına başlanılmışdır.

Vergi inzibatçılığının təkmilləşməsi istiqamətində İT innovasiyalarının təşviqinə hər zaman dəstək verilməsi və bu istiqamətdə innovasiya yönümlü intellektual texnologiyaların inkişafı qarşımızda duran əsas vəzifələrdən hesab olunur.

Şübhəsiz ki, bu gün bir çox ölkələrdə dünya böhranlarının fəsadlarını ilə üzləşirlər və bir çox sahələrdə bundan əziyyət çəkirlər. Ölkə prezidenti cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi altında aparılan iqtisadi strategiya böhranların yaratdığı problemlərin ölkəmizə olan təsirini azaltmağa, ölkəmizi və əhalimizi böhranın neqativ təsirlərindən qorumağa və ölkənin iqtisadi sabitliyinin qorunmasına zəmanət verir. Qeyd etdiyimiz strategiyanın davamlı olması üçün isə büdcə gəlirləri artmalıdır. Bu məqsədlə də şübhəsiz ki sahibkarlar və vergi orqanları vəzifənin icrasını və ölkəmizin iqtisadi gücünün artması üçün bütün imkanlarını səfərbər edəcəklərdir.

[44]

3.3 Vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsinin strateji istiqamətləri

Vergi inzibatçılığının müasir təşkili vergi sistemində həm vergi orqanlarının fəaliyyətlərinin səmərəliliyinə, eyni zamanda ödəyicilərin də öz öhdəliklərini yüksək səviyyədə həyata keçməsinə müsbət təsir edir. Vergi inzibatçılığı yeni-yeni formalaşanda vergi orqanlarında idarəçilik «vergilər üzrə» prinsipi ilə təşkil olunurdu. Artıq zaman ötdükcə isə yeni vergi növləri tətbiq olunmağa başlanmışdır ki, nəticədə vergi orqanlarında yeni vergi növlərinin inzibatçılığını təmin edən bölmələr yaradılmağa başlanmışdır. Lakin vergi inzibatçılığı inkişaf etdikcə bəzi ölkələrdə vergi inzibatçılığının təşkilində “vergi ödəyiciləri üzrə” həmçinin də “funksional” prinsiplərdən də istifadə olunmağa başlanmışdır. Daha dəqiq desək vergi inzibatçılığı qeyd edilən prinsiplərin kombinə olunması ilə həyata keçirilirdi.

Hər bir ölkənin vergi sistemi, iqtisadiyyatda baş verən dəyişikliklərə operativ şəkildə reaksiya verməlidir. Son dövrlərdə ölkəmizin vergi sistemində, vergi qanunvericiliyində mühüm nailiyyətlər əldə edilməsinə baxmayaraq, bu gün vergi sisteminin qarşısında duran ən mühüm vəzifələrdən biri müasir iqtisadiyyatın yeni istiqamətlərinin müəyyənlişməsidir. Bu vəzifələrə ilk öncə biznes fəaliyyətinin tənzimlənməsində effektiv üsulsayılan vergi siyasətinin tənzimləyici rolunun artırılması, əlverişli vergi mühitinin yaradılması, vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsi, sahibkarlara yaradılan xidmət səviyyəsinin yüksəldilməsi daxildir.

Vergilər Nazirliyi bu gün ölkəmizdə canlı və dinamik bir qurum kimi fəaliyyət göstərməkdədir. Belə ki nazirlik öz fəaliyyətini və sistem strukturunu daim dəyişən iqtisadiyyatın tələblərinə uyğun qurur eyni zamanda isə idarəetmə və inzibatçılıqda zəruri islahatları həyata keçirir. Hazırda milli vergi administrasiyasındakı son dəyişikliklər mahiyyət baxımında geniş hesab olunur. Bu ümummilli lider Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə 2002- ci ildə aparılmış təşkilati islahatlardan sonra vergi sisteminin bütün idarəetmə həlqələrinin dəyişilməsini özündə əks etdirən

vəsistemin vergi ödəyiciləri istiqamətli administrasiyaya çevrilməsini nəzərdə tutan ikinci belə transformasiya sayılır.

Vergi sisteminin iki mühüm prinsip üzərində qurulması tətbiq edilən önəmli yeniliklərdən hesab olunur. Birinci prinsip “fərdi yanaşma” prinsipidir. Bugünə qədər vergi xidmətində bütün vergi ödəyicilərinə eyni inzibati mexanizmləri tətbiq edirdilər. Təbii ki burada ödəyicilərin iri kiçik və ya orta olduğunu nəzərə alsaq tətbiq olunan mexanizm ədalətli hesab olunmurdu.

Artıq müasir dövrdə vergi administrasiyasının əsas vəzifələrindən biri məhz bu yanaşmanı dəyişmək olmuşdur. Bu məqsədlə vergi sistemi təcrübədə də geniş istifadə olunan “dövriyyə intervalları” prinsipini tətbiq etməyi nəzərdə tutur. Qeyd olunan prinsipi tətbiq etməklə daha səmərəli və şəffaf inzibatçılıq formalaşdırmaq nəzərdə tutulur. Məqsəd isə kiçik, orta və iri sahibkarlıq subyektlərini ayırmaq, onlara fərdi yanaşmaq, mexanizmindüzgün bölüşdürülməsini təmin etməkdir.

İkinci önəmli prinsip isə “partnyorluq münasibətlərinin qurulması və dərinləşdirilməsi” hesab olunur. Artıq bir neçə ildir ki nazirlik sahibkarlıq subyektləri ilə partnyorluq münasibətlərinin qurulmasını qarşısına vəzifə kimi qoymuşdur. Yeni yanaşmada isə bu münasibətlərin daha da dərinləşdirilməsi, vergi ödəyicilərinə daha geniş xidmətlərin göstərilməsi əsas götürülmüşdür. Elə bu səbəbdən də intizamlı vergi ödəyiciləri üçün “yaşıl dəhliz” prinsipi əsasında xidmətlər sisteminin tətbiqinə başlanılmışdır.

Vergilər Nazirliyi həmçinin kadr hazırlığının da yüksək səviyyəyə qaldırılmasına diqqətlə yanaşır. 2017-ci ildən artıq bu məsələ vergi sistemində prioritet fəaliyyət istiqaməti olmuşdur.

Respublikamızın vergi sisteminə xarici təcrübənin tətbiqi barədə ən gözəl nümunə kimi Vergilər Nazirliyinin Avropaxili Vergi Administrasiyaları Təşkilatı ilə əlaqələrini göstərmək olar. Ölkəmiz 2002-ci ildən təşkilatın tam hüquqlu üzvü sayılır. Və bu gün IOTA ilə əlaqələrin daha da

dərinləşdirilməsinə, üzv ölkələrin təcrübələrinin öyrənilməsinə Azərbaycan xüsusi diqqət yetirir. Eyni zamanda IOTA-ya üzv ölkələrin təcrübələri yaxından izlənilir. Yuxarda da qeyd etdiyimiz kimi vergi işçilərinin kadr hazırlığı 2017-ci ildə nazirliyin prioritet fəaliyyətinə daxildir. Elə bu məqsədlə də ölkəmiz e-təlimlərin tətbiqi istiqamətində IOTA ilə mövcud əməkdaşlığa böyük önəm verir.

Ölkə prezidenti cənab İlham Əliyevin 2016-cı ildə “Vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsi” haqqında sərəncamına uyğun olaraq vergi bəyannamələri formaları və onların əlavələrinin təkmilləşməsinə, bəzi formaların əlavələrinin ləğvinə, yenidən tərtib olunmasına və yeniləşməsinə zəruriyyət yaranmışdır.

Bu dəyişikliklər Gəlir vergisi bəyannaməsini, Sadələşdirilmiş vergi bəyannaməsini, Əlavə dəyər vergisi bəyannaməsini, Əmlak vergisi bəyannaməsini, Torpaq vergisi bəyannaməsini əhatə edirdi. Edilən dəyişikliklərin əsas məqsədi vergi inzibatçılığının daha da təkmilləşməsinə, vergi potensialının həcmnin düzgün müəyyənlənməsinə nail olmaqdan ibarətdir.

Vergi inzibatçılığının təkmilləşməsi istiqamətində atılan digər mühüm addımlardan biri də e-auditin tətbiqi olmuşdur. Elektron auditin tətbiqi vergi inzibatçılığı sahəsində mühüm uğurlardan biri sayılır. Elektron audit sistemi yoxlamaların səmərəliliyinin təmin olunmasında, vaxt itkisinin qarşısının alınmasında, yarana biləcək hər hansı neqativ halların aradan qaldırılmasında olduqca əhəmiyyətli sayılır. Layihə həmçinin dəvergi ödəyənlərin inzibatçılıq xərclərinin azalmasında da rol oynayır.

Vergi inzibatçılığı istiqamətində atılan bir digər addım isə “Azərbaycan Respublikası ilə digər dövlətlər arasında bağlanmış ikiqat vergitutmanın aradan qaldırılması haqqında beynəlxalq müqavilələrin inzibatçılığı Qaydalarının” təsdiq edilməsi olmuşdur. Bu sənəddə ikiqat vergitutmanın aradan qaldırılması haqqında qaydalar qeyd olunmuşdur. Əvvəlki qaydalarda ikiqat vergitutmanın aradan qaldırılması sazişləri üçün xeyli sayda ərizə forması tələb olunurdu. Sözsüz ki bu həm ödəyicilərin həm də vergi orqanlarının işini mürəkkəbləşdirirdi. Artıq yeni

qaydalara əsasən sənəd formaları sadələşdirilmişdir. Eyni zamanda da elektron müraciət imkanı yaradılmışdır. Elektron müraciət imkanı ikiqat vergitutmanın aradan qaldırılması sazişlərində həm xərclərin azalmasına, həm də xarici ölkələrin vergi orqanları ilə elektron məlumat mübadiləsinin həyata keçirməyə imkan yaradır.

Ümumiyyətlə axır illərdə ölkəmizin vergi sistemində aparılan sistemli islahatların nəticəsidir ki, vergi ödəyicilərinə göstərilən xidmət növlərinin həcmi artırılmış, inzibətçiliyin təkmilləşməsi sahəsində informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqinə geniş yer ayrılmış, çevik vergi siyasəti formalaşdırılmışdır. Sənayeləşmə siyasəti, regionlarda iş yerlərinin açılması və bu kimi digər tədbirlər vergi daxilomalarının həcmində artmasına səbəb olmuşdur. Həmçinin sahibkarlıq subyektlərinin qeydiyyatı prosesinin sadələşdirilməsi nəticəsində vergi gəlirlərinin həcmində böyük artım qeydə alınmışdır.

Bu gün Azərbaycan Respublikasının Vergilər Nazirliyi xarici ölkələrin vergi inzibətçiliyi təcrübəsini öyrənib tətbiq edən dinamik bir qurum kimi fəaliyyət göstərməkdədir. Vergi sistemində avtomatlaşdırılmış və ən müasir texnologiyaların tətbiq olunması, elektron informasiya strukturunun formalaşdırılması və s. yeniliklərin olması olduqca önəmli hesab olunur. Həyata keçirilən tədbirlər çərçivəsində insan resurslarının inkişafı ilə bağlı təlim-tədris proseslərinin təkmilləşdirilməsi də əsas istiqamətlərdən hesab olunur.

Ölkə Prezidentinin 2016-cı il 4 avqust tarixli sərəncamına uyğun olaraq vergi sistemində bir sıra mühüm yeniliklərin edilməsi vergi inzibətçiliyinin təkmilləşdirilməsi çərçivəsində atılan digər mühüm addımlardan biridir. Beynəlxalq vergi sahəsində son dövrlər ərzində baş verən proseslər, o cümlədən xarici ölkələrin təcrübəsi nəzərə alınmaqla, bağlanmış inzibətçilik müqavilələrin rezident və qeyri-rezidentlərə münasibətdə asanlaşdırılması və elektronlaşdırılması nəzərdə tutulur. Elə bu məqsədlə

dənazirlik tərəfindən “Azərbaycan Respublikası ilə digər dövlətlər arasında ikiqat vergitutmanın aradan qaldırılmasına dair beynəlxalq sazişlərin inzibatçılığı Qaydaları”n yeni formada hazırlanıb və əlavə imkan və güzəştlərin də tətbiq edilməsinə dair yeniliklər nəzərdə tutulub.

2017-ci il 22 fevral tarixli “Rəqəmsal Ticarət Qovşağı kimi Azərbaycan Respublikasının mövqeyinin gücləndirilməsi və xarici ticarət əməliyyatlarının genişləndirilməsi ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanına əsasən, xarici ölkələrlə “elektron imza”, həmçinin “ASAN imza” sertifikatlarının tanınmasının təmin olunması istiqamətində önəmli işlər görülməkdədir. Həyata keçirilən kompleks islahatlar çərçivəsində vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsinin davamı kimi vergi ödəyicilərinə münasibətdə ƏDV inzibatçılığının elektronlaşdırılması qarşıya hədəf kimi qoyulmuşdur. Məhz eləbu məqsədlə də ƏDV-dən sıfır faiz (0%) dərəcə ilə azadolma sertifikatının alınması üçün nazirliyin İnternet Vergi İdarəsində “e-sertifikat” modul pəncərəsi yaradılmışdır.

Azərbaycanda sahibkarlıq fəaliyyəti göstərən xarici ödəyicilər üçün əlverişli vergi mühiti yaradılmasının bir istiqaməti də vergi güzəşti və azadolmaların tətbiq edilməsidir. Son dövrlərdə əlverişli biznes mühiti yaratmaq məqsədilə tətbiq olunan vergi güzəştlərinin və azadolmalarının sayı xeyli artmışdır. Ölkəmizin həyata keçirdiyi sənayeləşmə layihələri çərçivəsində yeni yaranan sənaye zonalarına yerli və xarici sərmayəçilərin marağını artırmaq, investisiya qoyuluşlarını yüksəltmək məqsədilə güzəştli vergi siyasəti yürüdüldür. Xarici sərmayəçilərin cəlb olunması məqsədilə sənaye parklarının rezidentlərinə vergi güzəştləri tətbiq olunur və bu fəaliyyətdən əldə etdikləri gəlirlər 7 il müddətinə mənfəət yaxud gəlir vergisindən azad olunur.

Vergi Məcəlləsindəki son dəyişikliklərə uyğun olaraq, gəmiqayıрма fəaliyyəti ilə məşğul olan Qaradağ Sənaye Parkındakı sənaye rezidentləri həmin fəaliyyətin

məqsədləri üçün mal idxalı üzrə ƏDV-dən 5 il müddətinə azad olunublar. Eyni zamanda, həmin gəmiqayıрма fəaliyyəti ilə məşğul olan rezidentə podratçı, podratçıya isə subpodratçı tərəfindən malların təqdim edilməsi, işlərin görülməsi və xidmətlərin göstərilməsi 5 il müddətinə ƏDV-yə «0» dərəcə ilə cəlb olunur.

İnvestisiya mühitinin cəlbediciliyinin bir göstəricisi investisiya təşviqi sənədidir. Bu sənəd əsasında vergi ödəyicilərinin əldə etdikləri gəlirin 50%-i 7 il müddətinə mənfəət yaxud gəlir vergisindən, əmlak və torpaq vergilərindən azad hesab olunurlar. Bu sənədi alan hüquqi şəxslərin həmçinin texnika, avadanlıq idxalı da 7 il müddətinə ƏDV-dən azad olmuş olur. Eyni zamanda, qeyri-neft məhsullarının ixracının təşviqi ilə bağlı tədbirlərə əsasən, ixracla məşğul olan şəxslərə büdcə hesabına ixrac təşviqi üzrə vəsait ödənilir. Bu zaman ödənilən ixrac təşviqinin baza məbləği ixrac əməliyyatlarına uyğun faktiki ixrac olunmuş malın ixrac gömrük bəyannaməsində qeydə alınmış gömrük dəyərinin 3%-ni təşkil edir.

Vergi Məcəlləsinə uyğun həyata keçirilən digər stimullaşdırıcı tədbirlər də investisiyanın inkişafına mühüm təsir göstərir. Həmçinin qeyd etmək lazımdır ki, yerli və xarici bankların respublikamızda fəaliyyət göstərən filialları tərəfindən fiziki şəxslərin əmanəti üzrə ödənilən illik faiz gəlirləri, dividend, diskont və faiz gəlirləri 2016-cı ildən etibarən 7 il müddətində gəlir vergisindən azad olmuşdur.

Sonuncu vergi islahatları çərçivəsində kameral vergi yoxlamalarının həyata keçirilməsinin vergi bəyannamələrinin təqdim edildiyi gündən sonrakı 30 gün müddəti ilə məhdudlaşdırılması, vergi tutulan dövriyyəsinin azı 50%-i «0» dərəcə ilə vergiyə cəlb olunan vergi ödəyicisinə artıq ödənilmiş məbləğin 20 gün ərzində qaytarılması və pərakəndə ticarətdə vergi yükünün optimallaşdırılması kimi tədbirlər iqtisadiyyata optimal şəkildə təsir göstərən amillər hesab olunur.

2017-ci ildən vergi öhdəliklərinin əvvəlcədən müəyyən olunması, elektron qaimə fakturaların tətbiqi, könüllü vergi açıqlaması, «Outbound Call Centre» funksiyaları,

«Tax free» həmçinin keçirilən yoxlamaların optimallaşdırılması, xidmətlərin əhatə dairəsinin genişləndirilməsi həyata keçirilir. Təbii ki bu da vergi ödəyicilərinin uğurlu fəaliyyətinə geniş imkanlar yaradır. Hazırdanazirlik tərəfindən vergi ödəyicilərinə 65 ə yaxın elektron xidmət göstərilir.

Bu gün vergi sisteminin əsas məqsədləri sırasında effektiv idarəetmə vasitəsilə xarici investisiya strategiyasının həyata keçirilməsi, özəlləşdirmə, xarici investorların cəlb olunması, beynəlxalq ticarət əməliyyatları üçün maliyyə xidmətlərinin genişləndirilməsi və xarici investorların yerli bazara çıxış imkanlarının artırılması əsas yer tutur. Şübhəsiz ki bu tədbirlərin həyata keçirilməsi xarici investisiyaların həcmində artmasına səbəb olacaqdır.

Hazırda ölkəmizdə vergi xidmətində aparılan islahatların, qanunvericilikdə tətbiq olunan liberallaşdırmanın, səmərəli vergi mühitinin yaradılması üçün həyata keçirilən tədbirlərin eləcə də, vergi inzibatçılığının formalaşdırılması və vergi menecmenti Azərbaycan iqtisadiyyatının yeni inkişaf yoluna, həmçinin də sahibkarlığın inkişafına, biznes və vergi orqanlarının səmərəli əməkdaşlığına öz töhfəsini verəcəyi danılmazdır. [46,s.4]

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Respublikada hal hazırda həyata keçirilən vergi siyasətinin əsas istiqaməti vergi yükünün azaldılması yönündədir. Vergi yükünün azaldılmasına nail olmaq üçün ilk növbədə səmərəli vergi mühiti yaradılmalıdır.

Bu gün ölkə başçısı cənab İlham Əliyevin uğurlu siyasətinin nəticəsidir ki hazırda ölkəmizdə beynəlxalq standartlara uyğun vergi sistemi qurulmuşdur. Xüsusilə son illərdə ölkəmizdə əlverişli vergi mühitinin yaradılması, qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi istiqamətində əhəmiyyətli işlər görülmüşdür. Aparılan araşdırmalardan da görünür ki, respublikamızda həyata keçirilən son islahatlar dünya standartlarına uyğun şəkildə həyata keçirilmişdir.

Tədqiqat işində mövcud vergi sisteminin quruluşu, vergi siyasətilə yanaşı bir çox məsələlərə də toxunulmuşdur.

Disertasiyanın da gedişindən aydın olur ki bugün vergitutma, vergi sistemi, vergi siyasəti aktual məsələlər hesab olunur. Düşünürəm ki inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi əsas götürülərək vergi islahatların keçirilməsi təklif olunmalıdır bu istiqamətdə. İslahatlar aşağıdakı prinsiplər üzrə aparıla bilər.

-İlk növbədə vergi ödəyicilərinin bu sahədəki biliklərinin artmasına önəm verilməlidir. Hər bir vergi ödəyicisi öz hüquq və vəzifələrini aydın şəkildə bilməlidir. Vergitutma, verginin müəyyən olunması və ödənməsi hər bir subyekt üçün başa düşülən olmalıdır. Təbii ki bunun üçün vergi orqanları tərəfindən müxtəlif forumların dəyirmi masaların keçirilməsi məqsədəuyğun hesab oluna bilər.

-vergi ödəyicilərinin sayının artması üçün onlara olan diqqət artırılmalı, sahibkarlığın inkişafını stimullaşdırmaq üçün bu sahəyə dövlətin dəstəyini möhkəmləndirmək lazımdır. Təbii ki bu vergi daxilolmalarının çəkisinin artmasına səbəb olacaqdır.

-səmərəli vergi sisteminin formalaşmasına təsir edən bir digər amil isə vergi orqanları əməkdaşlarının peşəkarlıq səviyyələrinin artırılmasıdır. Burada xüsusilə dünya təcrübəsindən yararlanmaq lazımdır.

-Vergi islahatları çərçivəsində əsas istiqamətlərdən biri də nağdsız ödənişlərin həcmnin genişləndirilməsi olmalıdır .Çünki bu vergidən yayınma hallarının qarşısının alınmasında olduqca səmərəli üsul hesab olunur

-sənayenin davamlı inkişafının,sənaye məhsullarının rəqabətqabiliyyətinin artırılması istiqamətində tədbirlərin görülməsi də həyata keçirilməli islahatlardandır .Düşünürəm ki bu sahədə vergi güzəştlərinin tətbiqi müsbət effekt verəcəkdir.

-ƏDV məqsədləri üçün qeydiyyatdan keçən vergi ödəyicilərinə müəyyən güzəştlərin nəzərdə tutulması bu sahədə həm də könüllü vergivermə siyasətinə də müsbət təsir edəcəkdir

-fikrimcə amortizasiya metodlarında dəyişikliklər edilməsi də daha səmərli nəticələrə gətirib çıxara bilər. Vergilər məcəlləsində azalan qalıq metodu ilə bağlı müddəalar öz əksini tapmışdır.Yaxşı olardı ki düz xətt metodunun tətbiqi barədə müddəalar da məcəlləyə əlavə olunsun.Çünki azalan qalıq metodu bəzən maya dəyərinin hesablanmasında çətinliklər yaradır.

- həmçinin vergi orqanları tərəfindən analoji yaxud kameral uyğunsuzluq üçün hesablama müddətinin 5gündən 15günə qədər artırılması da daha məqsədəuyğun sayıla bilər. Çünki yaranmış uyğunsuzlugun aradan qaldırılması prosesinin uzun olduğunu nəzərə alsaq bu müddət olduqca qısaı. 5gündən sonra hesablanmış sanksiyanın uyğunsuzlugun izahatı nəticəsində azaldılması və ya qaytarılması nəzərdə tutulacaqsa bu yenə məsələnin mürəkkəbləşməsinə gətirib çıxarır.

-İslahatlar çərçivəsində BTP proqramının da təkmilləşdirilməsi məqsədəuyğun olardı.Hesabat formalarının Əlavə hissələrinin doldurulmasının asanlaşması ödəyicilərin işinin asanlaşmasına mühüm təsir göstərəcəkdir.

-Həmçinin elektron vergi hesab fakturalarla bağlı da bəzi məqamları qeyd etmək istərdim.Məcəlləyə uyğun olaraq ödənməmiş EVHF növbəti ayın 20-ə dək əvəzləşdirilir və ödəyicinin ƏDV öhdəliyi məbləğ qədər azaldılır.Lakin qəbul edilib ödənməmiş VHF –in heç bir əsas olmadan satıcı şirkət tərəfindən ləğv olunması nəticəsində alıcı artıq əvəzləşdirmə məbləğini itirir.Təklif edərdim ki EVHF sisteminə düzəliş edilsin və qarşı tərəf alıcıya sorğu göndərüb qəbul edildikdən sonra elektron vergi hesab fakturanın ləğvi mümkün olsun.

-hesab edirəm ki idxal olunan mallara tətbiq edilən ƏDV dərəcələri də fərqlənməlidir.Bu sahədə diferensial vergi mexanizmi yaradılmalıdır.Və burada ədalətlik prinsipi gözlənilməlidir.

-vergi sistemində yoxlamaların təkmilləşdirilməsi də həlli vacib sayılan məsələlərdən sayılır.Belə ki nəzarət sisteminin tamamilə avtomatlaşdırılması daha məqsədəuyğundur.Yoxlama qaydaları sahibkarların fəaliyyətinə mənfi təsir etməməlidir.Yoxlamaların şəffaf və ədalətli metodlarla aparılması hər iki tərəfdən mübahisələrə son qoyulmasına gətirib çıxaracaqdır.

-bir digər məsələ isə ƏDV-nin geri qaytarılmasının çətinliyi ilə bağlıdır.Yanlış ödənməmiş ƏDV və yaxud da şirkətlərin ixrac etdikləri mallara görə geri ödəməli olduqları ƏDV-ni gec alması şirkətlərin istehsalına və səmərəliliyinə mənfi təsir göstərir.Ona görə də vergi orqanlarının bu sahədə zəruri tədbirlər görməsi olduqca vacibdir.

Xülasə

Vergi sahəsində aparılan uğurlu iqtisadi siyasətin nəticəsidir ki Azərbaycan iqtisadiyyatı bazar iqtisadiyyatı prinsipləri əsasında yenidən qurulmuşdur. Bu inkişafın təmin olunması üçün kompleks tədbirlər həyata keçirilmiş, makroiqtisadi sabitliyin möhkəmliyi təmin olunmuşdur. Azərbaycan Respublikasında aparılan vergi siyasəti nəticəsində vergi dərəcələri və vergi güzəştlərinin azaldılması hesabına vergitutma bazası genişləndirilmiş, investisiya qoyuluşları artırılmış, büdcəyə vergi daxilolmaları əhəmiyyətli dərəcədə artmış və əhalinin maddi rifah səviyyəsi yüksəldilmişdir.

РЕЗЮМЕ

В результате успешной экономической политики в области налогообложения экономика Азербайджана была перестроена на основе принципов рыночной экономики. Были приняты комплексные меры для обеспечения этого развития и обеспечения макроэкономической стабильности. В результате налоговой политики, проведенной в Азербайджанской Республике, налогооблагаемая база была расширена за счет налоговых ставок и снижения налогов, увеличены инвестиции, значительно увеличены налоговые поступления в бюджет и увеличено материальное благосостояние населения.

SUMMARY

As a result of successful economical policy carried out in tax sphere, economy of Azerbaijan was set up again on the basis of market economy principles. In order to support the development, many actions have been implemented and macroeconomic stability was achieved. As a consequence of tax policy conducted in Azerbaijan, investment and tax income to budget increased, financial prosperity and wellbeing of population was achieved through reducing the tax rates and exemptions.

Ədəbiyyat Siyahısı:

1. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi
2. Verji Jurnalı
3. Vergi nəzəriyyələri və onların təkamülü.(A.F.Musayev, Y.A.Kəlbiyev, Z.H.Rzayev)
4. Musayev A.F., Kəlbiyev Y.A., Hüseynov A.A. Azərbaycan Respublikasının vergi sistemi: islahatlar və nəticələr. Bakı, 2002.
5. Məmmədov F.Ə., Musayev A.F., Sadıqov M.M., Rzayev Z.H. Vergilər və vergitutma. Bakı, 2010
6. Vergitutmanın ümumi və xüsusi nəzəriyyələri
7. Vergitutma nəzəriyyələrində ədalətlik, bərabərlik və qanunilik prinsiplərinin təkamülü(Vergi Jurnalı)
8. Büdcə sistemi(dərslik)
9. Büdcə sistemi haqqında AR qanunu
- 10.google.az
- 11.www. taxes. gov.az
- 12.www.vergiler.az
- 13.www.maliyye.gov.az
- 14.Musayev A. Azərbaycan Ərazisində Vergi Sisteminin İnkişaf Tarixi // Vergilər və İqtisadi inkişaf, 2011
- 15.Məmmədov Ə., Rzayev P., Xəlilov Ş., Vergiyə Giriş // Bakı-2014
- 16.Bayramov V. Azərbaycanın Vergi Sistemi // Xalq qəzeti, 2013
- 17.Kərimli B. Vergi Məcəlləsi // Bakı-2017
18. Azərbaycanın Vergi Sistemi // Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyi, Bakı-2015
- 19.Rzayev P., Rzayev Z. İqtisadiyyatın Vergi Tənzimlənməsinin Normativ-Hüquqi Bazasının Formalaşma Xüsusiyyətləri // Azərbaycanın Vergi Jurnalı, 2013

20. Kəlbəyev Y. Vergi Siyasətinin Konseptual Əsasları Və Praktiki Aspektləri // Bakı: 2012
- 21.8 Musayev A., Hüseynov A., Kəlbəyev Y. Azərbaycan Respublikasının Vergi Xidməti: İslahatlar Və Nəticələri, Bakı:2002
22. Musayev A. Vergi Öhdəliyi və Onun Yerinə Yetirilməsi // Azərbaycanın Vergilər Jurnalı, 2016
23. Rzayev P. Vergi Planlaşdırılmasının Vergi Daxilolmalarına Təsiri Xüsusiyyətləri // Azərbaycanın Vergi Jurnalı, 2014
24. Əyyubov V. Bütçə Və Vergi Sistemi // Bakı-2004
25. Quliyev F. Vergi Sisteminin Effektiv sahibkarlıq Fəaliyyətinə Təsiri // <http://diskurs.az/en/az-rbaycan-vergi-sisteminin-effektiv-sahibkarliq-f-aliyy-tin-t-siri/> 2015
26. Məmmədov F., Musayev A., Sadıqov M., Vergilər və Vergitutma // Bakı-2010
27. "Yaşıl dəhliz" layihəsi <http://www.taxes.gov.az/modul.php?name=metbuat&bolme=pressreliz&pid=1355&lang=>
28. Musayev A. Vergi İnzibatçılığı və onun mahiyyəti // Vergilər qəzeti, <http://vergiler.az/art-view2/2253>
29. S. Vəlizadə. Azərbaycanın müasir vergi sisteminin formalaşması istiqamətində aparılan islahatlar, onların nəticələri // Bakı-2010
30. "Müstəqil Azərbaycanın vergi sistemi. 20 il (1991-2011)", Vergilər Nazirliyi. (2011)

31. Salayev R.A. «Azərbaycan Respublikasında vergi xidmətinin dünya təcrübəsi». Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev cənablarının anadan olmasının 80 illiyinə həsr edilmiş elmi-praktiki konfransın materialları. ADİU. Bakı, 2003.
32. Salayev R.A «Ölkədə vergi auditi sahəsində işlərin təşkili prinsipləri və üsulları». İqtisad elmləri: nəzəriyyə və praktika. Rüblik nəzəri və elmi-praktiki jurnal. №1/2010. ADİU. Bakı, 2011
33. Salayev R.A «Dövlətin vergi siyasəti, onun formaları və tipləri». Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin anadan olmasının 94 və hakimiyyətə qayıdışının 24-cü ildönümünə həsr olunmuş “Milli-mənəvi dəyərlərin qorunması Heydər Əliyevin amalı idi” mövzusunda V Beynəlxalq elmi konfrans. Azərbaycan universiteti. Şamaxı şəhəri 23 iyun 2017-ci il.
34. Салаев Р.А. «Методы и факторы налогового планирования».Azərbaycanın Vergi Xəbərləri aylıq jurnalı. May ayı. №5. Bakı, 2004.
- 35.Салаев Р.А. «Роль налоговой политики в развитии экономики».Azərbaycan Respublikasının Auditorlar Palatası. «İqtisadiyyat və Audit». Aylıq elmi-paktik jurnalı №11 (53). Noyabr ayı. Bakı, 2004.
36. Мусаев А.Ф., Садыгов М.М., Магеррамов Р.Б., Салаев Р.А. «Налоги и налогообложение в Азербайджане». Учебник. Баку, 2005
- 37.Салаев Р.А. «Значение бюджетно-фискальной политики в государственном бюджете Азербайджана в период финансово-экономического кризиса».«Qlobal maliyyə böhrani: İqtisadi təhlükəsizliyin Azərbaycan modeli və dünya təcrübəsi» mövzusunda beynəlxalq elmi-praktiki konfransın materialları (II) kitab. 21-22 dekabr 2009. Bakı, 2010
- 38.Салаев Р.А. «Роль налоговой системы в повышении эффективности экономики Азербайджана»Материалы международной заочной научно -

практической конференции «Роль финансов в социально-экономическом развитии страны». Межрегиональный научно-практический и учебно-методологический журнал «Финансы и учет: проблемы методологии и практики» №1-3. Ижевск, 2013

39.F.Ataşiyev “Müasir mərhələdə regional vergi siyasətinin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri”// Bakı-2015

40.V.Əlihüseyn “Azərbaycanda vergi sistemi və vergi siyasəti”//<http://www.tezadlar.az/sagm/6022-azrbaycanda-vergi-sistemi-v-vergi-siyasti.html>

41.<http://www.taxes.gov.az/> Vergilər Nazirliyi

42.Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi

43.“Azərbaycanın vergi sisteminin ölkə iqtisadiyyatının inkişafında rolu”.<http://tedris.taxes.gov.az/assets/upload/files/Vergi%20Muzeyi/M%C3%BCasir%20merhele/i.aliyev/1.htm>

44.“Azərbaycanda beynəlxalq standartlara cavab verən vergi sistemi qurulmuşdur”// Azərbaycan qəzeti,<http://www.azerbaijan-news.az/index.php?mod=3&id=61677>

45.A.Musayev “Vergi inzibatçılığının «vergilər üzrə» prinsipi əsasında təşkili”//Vergi jurnalı,2012

46.A.Kovagi “Vergi xidməti yeni islahatlar və transformasiya yolunda”//<http://www.taxes.gov.az/vn/metbuat/chixish/2017/iota.pdf>.